

Evaluatie 'Wie let er op de kleintjes?'

Ondersteuning aan kinderen van
gedetineerden en hun tijdelijke verzorgers

Jodi Mak
Vita Los
Majone Steketee

Evaluatie 'Wie let er op de kleintjes?'

*Ondersteuning aan kinderen van
gedetineerden en hun tijdelijke verzorgers*

Jodi Mak
Vita Los
Majone Steketee

Juni 2015

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Methodologische verantwoording	7
3	Het project ‘Wie let er op de kleintjes’	13
4	Problemen, behoeften aan steun en het aanbod	23
4.1	Gedetineerde ouders	23
4.2	Kinderen van gedetineerden	27
4.3	De tijdelijke verzorgers	29
5	Wat levert ‘Wie let er op de kleintjes’ op?	33
5.1	Opbrengsten gedetineerde ouders	34
5.2	Opbrengsten kinderen van gedetineerden	35
5.3	Opbrengsten tijdelijke verzorgers	39
5.4	Andere meerwaarden en mogelijkheden	41
6	Beperkingen van ‘Wie let er op de kleintjes’	45
6.1	Doelgroep wordt onvoldoende bereikt. Toeleiding kan beter	45
6.2	Status vrijwilligers	50
6.3	WLEODK wordt niet altijd uitgevoerd zoals bedoeld	54
7	Positionering ‘Wie let er op de kleintjes’	57
7.1	Beperkingen positionering	57
7.2	Mogelijkheden toekomstige positionering	59
8	Samenvattende conclusies	63
9	Aanbevelingen: ‘Wie let er op de kleintjes’: what works?	71
10	Literatuur	79

1 *Inleiding*

Jaarlijks verblijven er rond de 2800 vrouwen in detentiecentra, van wie 70 procent moeder is. Uitgaande van gemiddeld twee kinderen per moeder, zijn naar schatting bijna 4000 kinderen voor korte of langere tijd gescheiden van hun moeder (De Boer, 2013). Vaak staan deze moeders er bij de opvoeding alleen voor. In het jaarverslag 2012 van Gezin in Balans, dat door Humanitas wordt uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Justitie, lezen we dat 91 procent van de (ex-)gedetineerde moeders die door Gezin in Balans in 2012 werden begeleid, alleenstaand ouder is en 85 procent de primaire opvoeder was vóór haar detentie. Bij 77 procent van alle gezinnen woonden de kinderen bij de moeder voordat zij werd gedetineerd. In 68 procent van de gevallen werden de kinderen tijdens de detentie van hun moeder binnen het eigen netwerk opgevangen. Na de detentie keerde 57 procent van alle kinderen direct weer naar de moeder terug (Gezin in Balans, 2012).

Kinderen van gedetineerde moeders vormen een kwetsbare groep. Voor het kind is het essentieel dat de relatie tussen moeder en kind zoveel mogelijk intact blijft. Gezin in Balans is het bekendste voorbeeld van programma's die erop zijn gericht om de relatie tussen (ex-)gedetineerde moeders en hun kinderen te verbeteren (Braam, Mak & Tan, 2007). Gezin in Balans bestaat uit diverse projecten ter ondersteuning van (ex-)gedetineerde moeders tijdens en na detentie. 'Wie let er op de kleintjes' (hierna afgekort tot WLEODK) is daar een van. WLEODK is ontstaan na de oproep van gedetineerde moeders om meer ondersteuning te bieden aan hun achterblijvende minderjarige kinderen.

De Universiteit Utrecht verrichte tussen 2012 en 2014 wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van WLEODK op moeders, tijdelijke verzorgers en kinderen. Omdat de instroom tegenviel, kon de effectiviteit van het project niet goed gemeten worden. Wel is geprobeerd antwoord te geven op de vraag waardoor de tegenvallende instroom werd veroorzaakt, en wat sterke en zwakke punten van WLEODK zijn. Een van de conclusies luidt dat het belangrijk is dat Humanitas bepaalt wat zij precies met de methodiek wil bereiken en dat zij heldere keuzes maakt: gaat het om hulpverlening of om, minder resultaatgerichte, monitoring waarbij geen concreet doel maar 'een luisterend oor bieden' centraal staat? Worden de gesignaleerde problemen aangepakt of zo nee, wordt er dan een

gespecialiseerde instantie ingeschakeld? Nadat Humanitas dergelijke keuzes heeft gemaakt, dienen volgens de onderzoekers van de Universiteit Utrecht de beoogde doelgroep, de methodiek, de opleiding en de begeleiding van medewerkers hierop te worden afgestemd (Menting & Orobio de Castro, 2014). Een heldere omschrijving en een duidelijke afbakening van het project (welke rol heeft het wel en welke niet), biedt alle betrokkenen duidelijkheid. Om die reden heeft Humanitas in de zomer van 2014 het Verwey-Jonker Instituut gevraagd een onderzoek uit te voeren en aanbevelingen te doen om:

- a. het project inhoudelijk af te bakenen: de grenzen en de mogelijkheden te verkennen, rekening houdend met de ondersteuningsbehoeften van de doelgroep en het vrijwillige kader van het project,
- b. de leemte in het beleid met betrekking tot complexe vragen van de doelgroep zichtbaar te maken (bron: document onderzoeksaanvraag Humanitas, 2014).

Het doel van het onderzoek was dan ook tweeledig: ad a) bepalen voor welke ondersteuningsvragen WLEODK geschikt is, wanneer het werkt en onder welke omstandigheden. Ad b) bepalen op welke complexe vragen WLEODK niet kan inspelen en naar welke instanties in die gevallen wordt doorverwezen.

Voor u ligt de verslaglegging van dit onderzoek, dat is uitgevoerd in de periode oktober 2014 tot en met maart 2015. In hoofdstuk 2 volgt een beschrijving van de aanpak van het onderzoek. Hoofdstuk 3 gaat in op de behoeften van gedetineerde ouders, hun kinderen en tijdelijke verzorgers, afgezet tegen het bestaande aanbod voor deze doelgroepen. In hoofdstuk 4 staat de inhoud van WLEODK centraal. Vervolgens gaan we in hoofdstuk 5 in op de meerwaarde van het project, in hoofdstuk 6 op de beperkingen van het project en in hoofdstuk 7 op de positionering van WLEODK binnen het bestaande aanbod. We sluiten het onderzoek af in hoofdstuk 8 met samenvattende conclusies en in hoofdstuk 9 aanbevelingen op welke onderdelen WLEODK aangepast zou kunnen worden voor een zo optimaal mogelijk resultaat.

2 *Methodologische verantwoording*

De hoofdvraag waarop het onderzoek een antwoord moest geven, luidt:

Waar liggen de mogelijkheden en grenzen van 'Wie let er op de kleintjes' waar het gaat om ondersteuning van minderjarige kinderen van gedetineerde ouders en het netwerk dat deze kinderen gedurende detentie van ouders opvangt?

Deze hoofdvraag splitsten we uiteen in de volgende deelvragen:

1. Welke ondersteuningsbehoeften hebben gedetineerde ouders, hun kinderen en de tijdelijke verzorgers en waar lopen ze tegenaan?
2. Waar kunnen gedetineerde ouders en hun kinderen en tijdelijke verzorgers nu terecht met deze ondersteuningsbehoeften?
3. Welke ondersteuning biedt Humanitas met WLEODK aan ouders, kinderen en tijdelijke verzorgers?
4. Wat levert deze ondersteuning hun tot nu toe op?
5. Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen van het project als het gaat om de ondersteuningstrajecten van de kinderen?
6. Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen van het project als het gaat om de ondersteuningstrajecten van de tijdelijke verzorgers?
7. Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen van het project in de samenwerking met justitie en andere professionele (jeugd) zorgorganisaties?
8. Wat moet er worden gedaan met de gezinnen die buiten de mogelijkheden van WLEODK vallen en waarvoor nu geen ondersteuning is?

Deze vragen zijn met verschillende onderzoeksactiviteiten beantwoord.

Documentenanalyse

Alle documenten die over het project voorhanden waren en alle beschikbare literatuur over ouders in detentie en de ondersteuningsbehoeften van hun achterblijvende kinderen en hun (tijdelijke) opvoeders, zijn bestudeerd. Daarnaast zijn intakeformulieren doorgenomen van moeders die zich aanmeldten voor WLEODK na afloop van het onderzoek door de Universiteit Utrecht, die de eerdere intakes heeft geanalyseerd.

Interviews

De input uit de documentenanalyse is aan de hand van de onderzoeksvragen geoperationaliseerd in een vragenlijst. Deze vragenlijst is face-to-face afgenomen bij beroepskrachten (coördinatoren) die bij Gezin in Balans werken, vrijwilligers en enkele beroepskrachten uit het professionele netwerk waarmee wordt samengewerkt. Op verzoek van Humanitas zijn er geen interviews bij ouders en kinderen afgenomen, maar is de problematiek vooral benaderd vanuit de optiek van vrijwilligers en coördinatoren.

In totaal zijn er zes vrijwilligers van WLEODK geïnterviewd, vijf professionals en vier coördinatoren, onder wie één ‘binnencoördinator’, die WLEODK in de Penitentiaire Inrichting (PI) coördineert, en drie ‘buitencoördinatoren’. De respondenten werden aangeleverd door Humanitas. Enkele vrijwilligers en professionals hebben alleen zijdelings te maken gehad met WLEODK (omdat het voor hen bijvoorbeeld ‘slechts’ een klein kort traject was) en hebben om die reden geen uitgebreide visie op WLEODK. Hun mening is uiteraard wel meegenomen in de rapportage. In onderstaande tabel zijn de respondenten en de door hen begeleide trajecten binnen WLEODK weergegeven. Omdat de moeder het uitgangspunt van de trajecten is, en de vrijwilliger of professional met haar soms ook expliciet te maken had, is in de laatste kolom de eventuele begeleiding van de gedetineerde moeder weergegeven. Sommige vrijwilligers waren bijvoorbeeld behalve vrijwilliger van WLEODK ook Bezoekmoeder (een ander project van Gezin in Balans). Slechts één respondent had ervaring met een traject met vaders. Om die reden kunnen we naar aanleiding van dit onderzoek niet veel zeggen over deze ‘nieuwe doelgroep’ (zie hoofdstuk 3) en wat het verschil is tussen moeders en vaders, als het gaat om WLEODK. Wat opvalt, is dat de tijdelijke verzorgers vaak de grootouders zijn.

Tabel 1 Respondenten en hun trajecten.

Respondent	Begeleiding kinderen	Begeleiding verzorgers	Begeleiding moeder
Vrijwilliger		Mentaal ondersteunen van oma en geven van praktische hulp (ontlasten).	Bezoekmaatje moeder (dit traject betrof een dubbelkoppeling: met moeder en met tijdelijk verzorger).
Vrijwilliger	Traject 1: Begeleiden van contacten tussen moeder en kinderen (gezinsmaatje). Moeder had verlof (Exodus) en vrijwilliger sprak buiten af met haar en haar twee kinderen (opgevangen door twee verschillende pleegtantes). Traject 2: Dochter (woonde eerst bij oma, later bij vader) helpen netwerk in kaart brengen (m.b.v. genogram), (gesprekken over) verstevigen contact met vader, praten over detentie moeder en bieden van ontspanning (wandelen, spelletjes spelen) (wekelijks).		Traject 1: Na een begeleid bezoek altijd nabespreking met moeder/kinderen, soms sprak zij voor het bezoek met moeder (bv. gesprek over omgaan met de kinderen). Met moeder telefoonnummer uitgewisseld, zodat moeder bij vrijwilliger terecht kon als dat nodig was. <i>Vrijwilliger is gestart met een WLEODK-traject (gezinsmaatje). Tijdens het traject kwam moeder sneller vrij dan vooraf werd verwacht. De rol van de vrijwilliger is zo automatisch overgelopen van gezinsmaatje naar moedermaatje.</i>
Vrijwilliger	Ontspanning bieden voor de kinderen. Vrijwilliger brengt eerst een uur door met verzorgers en moeder, de rest van de tijd heeft zij aandacht voor de kinderen (buiten spelen, naar het bos, etc.).	Gesprekken met oma en opa en oma ontlasten door klusjes te doen en luisterend oor te bieden.	Gesprekken - samen met coördinator - met moeder (uit detentie). <i>Vrijwilliger begeleidde oma en de kinderen. Moeder kwam eerder vrij, maar de situatie was zo nijpend rondom moeder dat de vrijwilliger overgegaan is van gezinsmaatje naar moedermaatje.</i>

Respondent	Begeleiding kinderen	Begeleiding verzorgers	Begeleiding moeder
Vrijwilliger	Traject 1: Begeleiden bezoeken van kinderen aan moeder. Bezoek samen voorbereiden en nabespreken (m.b.v. prentenboek en dagboek). Traject 2: Met kinderen praten over detentie vader, vond moeder lastig. Regelen van ambtelijk bezoek bij vader in Pl. Vrijwilliger had ervoor gezorgd dat de kinderen op woensdagmiddag een uur met hun vader in een spreekkamer konden zijn in plaats van dat zij hem achter een glazen wand zagen.	Traject 3: Oma begeleiden, vangt kleinkinderen op. Vrijwilliger met oma naar de huisarts en kinderarts (oma bang voor misbruik). Oma heeft niet in de gaten welke stappen zij kan zetten, kan alleen haar woede uiten richting de school of het pleeggezin. Zij komt er niet aan toe om daadwerkelijk iets aan de situatie te veranderen. Het maatje kan de stappen voor oma bedenken en neemt haar bij de hand door bijv. naast oma te gaan zitten als zij een afspraak met de dokter maakt.	
Vrijwilliger	Bracht oudste dochter af en toe naar moeder.	Ondersteuning oma in de zorg voor twee dochters van moeder in detentie. Mede met ondersteuning buurtzorg nagedacht over opvoeding kinderen (één opstandig, conflicten oma en jongste dochter). Samen naar buurtzorg voor advies/ondersteuning financiële problemen (schulden moeder). Met oma naar netwerk gekeken, bijeenkomst bijgewoond rondom toezicht kinderen.	Ook een Moedermaatje traject: Er voor moeder (uit detentie) zijn (o.a. samen nadenken), een klankbord zijn (moedermaatje). Ze bezocht moeder thuis, 1x in de 2-3 weken. Moeder was bezig haar leven weer vorm te geven. Vrijwilliger ingezet om met moeder te kunnen praten.
Vrijwilliger	Brengen en halen van kinderen naar gevangenis.		Tevens bezoekmoeder van andere vrouwen
Vrijwilliger			Bezoekmoeder: 4 trajecten
Vrijwilliger		Ondersteuning oma: luisterend oor, praktische zaken.	Bezoekmoeder: 7 trajecten

Respondent	Begeleiding kinderen	Begeleiding verzorgers	Begeleiding moeder
Professional (jeugdredacteur)		Vrijwilliger kwam bij oma langs om met haar te praten over hoe het met haar ging. Professional weet verder weinig over de (inhoud van de) ondersteuning van de vrijwilliger.	
Professional (jongeren-coach)	Traject 1: Ondersteuning jongere (schoolgaand, alleen in huurwoning, vader in detentie, moeder overleden). Maatje vanaf begin traject in beeld. Wekelijkse begeleiding bij jongere thuis, meegaan met afspraken bij GGZ, i.v.m. medicatie en traumaverwerking, en jongere aan de hand genomen naar politie. Netwerk jongere in beeld gebracht. Ondersteuning omgang social media, sporten onder de aandacht brengen (lichaamsgewicht nam toe). Contact met school. Professional had contact met de vrijwilliger, doordat deze bijvoorbeeld ook deelnam aan de ronde tafel overleggen.	Traject 2: Ondersteuning aan moeder als verzorger (twee kinderen, man in het buitenland in detentie). Ondersteuning moeder bij het vertellen van haar kinderen en de school over detentie vader. Zij vertelde hun (uit schaamte) dat vader op vakantie was.	
Professional (jeugdbeschermer)	Begeleiden van de bezoeken/contacten tussen moeder en kind (zelfde traject als traject 1 van 2 ^e vrijwilliger in de tabel).		Rol vrijwilliger volgens jeugdbeschermer: begeleiden moeder naar terugkeer in maatschappij. Dat houdt in het voeren van gesprekken over omgaan met de kinderen, het begeleiden van bezoeken en - via prentenboeken - in gesprek gaan met de kinderen.

Respondent	Begeleiding kinderen	Begeleiding verzorgers	Begeleiding moeder
Professional (pleegzorg-begeleider)	Contactherstel (werken aan relatie) tussen moeder en kinderen in de vorm van begeleide bezoeken. (zelfde traject als traject 1 van 2 ^e vrijwilliger in de tabel), Wat betreft oudste kind bezoekt moeder het pleeggezin en heeft zij zo contact met haar kind. Moeder haalt de jongste kinderen samen met de vrijwilliger op en dan gaan zij bijv. naar buiten. De ondersteuning bestaat uit het begeleiden van de bezoeken (ondersteuning contacten) en het voeren van gesprekken met de kinderen (hen m.b.v. boekje gerust stellen) en moeder (kan haar verhaal kwijt). Vrijwilliger bespreekt de bezoeken met de kinderen na.	<i>Professional geeft aan dat het ook goed zou zijn als een vrijwilliger voor de verzorgers ingezet zou worden, zodat zij leren hoe zij met de detentie om moeten gaan.</i>	
Professional (Justitie: Betere Start)	Geen, maar wel samenwerking met Humanitas.	Geen, maar wel samenwerking met Humanitas.	Geen, maar wel samenwerking met Humanitas.

Feedbackbijeenkomst

De resultaten en samenvattende conclusies die voortvloeiden uit de documentenanalyse en de interviews zijn vervolgens in een bijeenkomst voorgelegd aan een feedbackgroep, bestaande uit de coördinatoren van Humanitas, enkele vrijwilligers en enkele relevante beroepskrachten uit het netwerk van WLEODK. Deze groep is in overleg met de opdrachtgever samengesteld. Doel van deze bijeenkomst was om de onderzoeksresultaten te verifiëren en te valideren. Naar aanleiding van deze bijeenkomst zijn aanbevelingen opgesteld die Humanitas kan gebruiken om het project nader te articuleren: beschreven zijn de *what works*-elementen volgens het onderzoek en de feedbackbijeenkomst naar doelstellingen, doelgroep, toeleiding, inhoud van de methodiek en positionering in het veld.

3 *Het project ‘Wie let er op de kleintjes’*

In dit hoofdstuk staan we stil bij het project WLEODK. We beschrijven de aanleiding voor Humanitas om binnen Gezin in Balans dit project te starten, en verder wat de doelstellingen van het project zijn en wat de beoogde doelgroep is. We gaan in op de werving van vrijwilligers en welke trajecten kunnen worden ingezet. Ook staan we stil bij de training van de vrijwilligers van WLEODK en bij de tools die zij in een traject kunnen inzetten. Tot slot staan we stil bij de ondersteuning door de coördinator. De bestudeerde documenten en afgenomen interviews vormen de input voor dit hoofdstuk.

Aanleiding

In 2009 en in 2010 heeft Humanitas binnen Gezin in Balans onderzoek gedaan naar de woonsituatie van 894 minderjarige kinderen van ruim 400 moeders die deelnamen aan een nazorgtraject van Gezin in Balans. Daaruit bleek dat het overgrote deel van de moeders voorafgaand aan de detentie zelf primair de opvoeding vervulde en dat het overgrote deel van de kinderen tijdens de detentie van de moeder opgevangen werd in het eigen netwerk. Volgens Gezin in Balans is het noodzakelijk om te investeren in de ondersteuning van de kinderen en van het netwerk dat de kinderen tijdens de detentie opvangt, alsook in de relatie tussen moeder en kind gedurende de detentie (Gezin in Balans, 2013). Gezin in Balans doet dat met verschillende projecten. Sinds 2012 kent Gezin in Balans van Humanitas het project ‘Wie let er op de kleintjes’ (WLEODK), dat zich specifiek richt op de ondersteuning van achterblijvende minderjarige kinderen van gedetineerde ouders en op de ondersteuning van hun (tijdelijke) opvoeders. Het project is ontstaan na een oproep van gedetineerde moeders om hun achterblijvende kinderen meer te ondersteunen. In het jaarverslag van WLEODK 2012 lezen we: ‘Naar aanleiding van deze toenemende vraag heeft Gezin in Balans een behoefteonderzoek gedaan onder (ex-)gedetineerde moeders. Hieruit blijkt dat moeders het vooral belangrijk vinden dat hun kinderen iemand hebben om mee te praten. Iemand die kan uitleggen wat er aan de hand is, met wie ze samen leuke dingen kunnen doen. Door de beperkingen van de detentie moeten gedetineerde moeders machteloos toezien hoe hun kinderen worstelen met gevoelens van verdriet, schaamte, eenzaamheid en boosheid. Mensen

in hun omgeving die deze kinderen tijdelijk opvangen, weten zich vaak geen raad met de emotionele ‘achtbaan’ waar deze kinderen doorheen gaan en worden overvallen door allerlei bijkomende praktische (materiele) problemen. Door het taboe dat rust op gevangenschap, speelt alles zich over het algemeen in stilte af en komen de kinderen in een sociaal isolement terecht. Duidelijk is dat kinderen van moeders in detentie (ongewild en onbedoeld) keihard mee worden gestraft.’ (Gezin in Balans, 2013). Humanitas stelde zich daarom tot doel een laagdrempelig ondersteuningsaanbod op te zetten voor achterblijvende kinderen van ouders in detentie, om daarmee de kans op maatschappelijke uitval te verminderen (Menting & Orobio de Castro, 2014). WLEODK is een landelijk project, met een landelijke stuurgroep waarin de Raad voor de Kinderbescherming en Justitie zitting hebben.

Het project bestaat uit twee onderdelen die tezamen of onafhankelijk van elkaar kunnen worden ingezet:

1. Het bieden van ondersteuning aan de gezinnen waarvan de ouders in detentie verblijven in de vorm van een gezinsmaatje (vrijwilliger), gedurende een half jaar;
2. Het ondersteunen van bezoeken van kinderen aan een gedetineerde ouder (bezoektrajecten), gedurende een half jaar maximaal.

In het eerste jaar (2012) namen 51 kinderen deel aan het project. Het ging om 14 bezoektrajecten en 37 gezinsmaatjes. Het betrof in 25 gevallen een gedetineerde moeder en in 2 keer een gedetineerde vader. In 2013 namen 76 kinderen deel aan het project: het ging toen om 27 bezoektrajecten en 36 gezinsmaatjes. Het ging in 26 gevallen om een gedetineerde moeder en in 14 gevallen om een gedetineerde vader.

Uit de cijfers blijkt dat in 2014 69 kinderen deelnamen aan het project. Het ging om 17 gezinsmaatjes, 4 bezoektrajecten en daarnaast 5 ‘op maat’-trajecten. Het betrof in 39 gevallen gedetineerde moeders en in 6 gevallen vaders (bron: cijfers verkregen via Humanitas, 2015).

De trajecten vinden in heel Nederland plaats. Van het jaar 2013 is door het onderzoek van de Universiteit Utrecht bekend dat er door 4 verschillende coördinatoren 226 intakegesprekken zijn gevoerd en dat 88,1 procent van de intakegesprekken niet resulteerde in deelname aan het WLEODK-project. In de meeste gevallen (75,4%) gaven de coördinatoren één reden aan waarom er geen traject werd opgestart. In de overige gevallen werden er twee (23,1%) of drie (1,5%) verschillende redenen gerapporteerd. Het gegeven dat kinderen niet in beeld zijn, het ontbreken van een hulpvraag, de aanwezigheid van adequate hulpverlening, behoefte aan andere hulp dan WLEODK, moeilijkheden in het contact en een te korte detentie waren de belangrijkste redenen om geen traject op te starten (Menting & Orobio de Castro, 2014).

Het kostte tijd om het project op te zetten, aan te passen en bij te sturen. Enkele aannames zijn in de loop van de tijd bijgesteld. Zo had Gezin in Balans niet gerekend op de lange tijd die het kost om vrouwen, de achterblijvende families en de professionele partners van het nut van het project te overtuigen. Daarnaast blijkt het oorspronkelijke aanbod van een traject van een half jaar niet altijd bij de vraag te passen; vrouwen zitten vaak korter in de gevangenis. Toch is de behoefte aan ondersteuning groot en daarmee heeft het project bestaansrecht. In de praktijk blijkt verder dat ook gedetineerde vaders gebruikmaken van de ondersteuning vanuit WLEODK; de doelgroep verbreedt zich dus. Gezin in Balans biedt door deze nieuwe inzichten inmiddels ondersteuning op maat aan; vandaar de vijf 'op maat'-trajecten in 2014. Veel vragen om ondersteuning zijn echter zodanig complex dat Gezin in Balans zich afvraagt of ze wel passen bij de vrijwillige ondersteuning die Humanitas aanbiedt en of ze in plaats daarvan niet thuishoren bij professionele hulpverleners. Omdat professionele organisaties (nog) niet op deze hulpvragen inspelen, pakt Gezin in Balans dit op (bron: document onderzoeksaanvraag Humanitas, 2014).

Doelstellingen

De doelen zijn in de loop van de tijd aangescherpt en uitgebreid. Hoofddoel van het project is het beperken van detentieschade bij de achterblijvende kinderen door met ondersteuning van vrijwilligers:

- Het emotionele en sociale isolement van betrokken kinderen te doorbreken (luisterend oor, activeren, vrijetijdsbesteding).
- Het netwerk dat de kinderen opvangt tijdens de detentie van de ouder te versterken (ondersteuning bij zowel opvoedingsvragen als praktische zaken).
- De relatie tussen moeder en kind tijdens detentie te verbeteren.
- Taboes te doorbreken (het bevorderen van open communicatie tussen moeder en kind, tussen kind en directe omgeving, het bevorderen van positieve media-aandacht).
- Waar mogelijk zwaardere (jeugd)hulpverlening te voorkomen en de drempel te verlagen naar reguliere organisaties die deze kinderen en het sociale netwerk kunnen ondersteunen.
- Waar nodig professionele zorg in te schakelen (bron: document onderzoeksvraag Humanitas 2014).

Doelgroep

Voorwaarden voor deelname zijn ten eerste dat het achterblijvende gezin instemt met het voorgestelde traject en ten tweede dat de ouder bereid is om de kinderen gedurende het traject over de detentie in te lichten. Uitgangspunten van WLEODK zijn:

- a. dat de ouder het vertrekpunt is van het te volgen traject en dat het belang van de kinderen vooropstaat;
- b. dat er expliciet rekening gehouden wordt met de wensen, behoeften en belangen van de kinderen (Menting & Orobio de Castro, 2014; Gezin in Balans, 2013). Als Jeugdzorg betrokken is bij het gezin, wordt er bovendien samen met hen bekeken hoe het traject kan worden gestart (Gezin in Balans, 2013).

Contra-indicaties zijn een aan het kind gerelateerd delict, psychische klachten en een ware drank/drugsverslaving. WLEODK is volgens de geïnterviewden ook niet bedoeld voor ouders van wie de kinderen al jarenlang uit beeld zijn. Er is ook een groep vrouwen die het juist heel goed voor elkaar heeft met een man en een huis. Het gaat bij het WLEODK-project vooral om de ‘tussengroep’ tussen deze genoemde twee uitersten. Deze vrouwen moeten het zelf ook willen en als ze het willen, moeten ook de tijdelijke verzorgers bereid zijn mee te werken.

Coördinator: *‘Vaak wil een moeder wel, maar het netwerk niet... Zij willen geen bemoeienis... In plaats van verlichting zien ze het vaak als ‘weer iets’.* In de praktijk blijkt dat ook gedetineerde vaders gebruikmaken van de ondersteuning vanuit WLEODK. Omdat in ons onderzoek maar één respondent ervaring met vaders had, is deze doelgroep niet in dit onderzoek meegenomen.

Werving en intake

De gezinnen en kinderen voor wie WLEODK bedoeld is, kunnen zelf een hulpvraag bij Humanitas neerleggen. In de praktijk komen ze echter hoofdzakelijk binnen via het netwerk van Humanitas en via de medewerkers (binnencoördinatoren) van Humanitas die zich wekelijks in de PI bevinden. Het aanbod van Humanitas komt vooral ter sprake wanneer zij moeders spreken die bepaalde behoeften uiten als het gaat om het contact met hun kinderen. Coördinator: *‘We kijken dan of er Bezoekmoeders, of WLEODK nodig is, maar ook verwijzen we door naar Moeder de Gans, regelen we vervoer naar de moederkinddag en dat soort zaken. Ook checken we of een gemeente de benodigde nazorg biedt als we weten dat een vrouw bijna vrij komt.’* Moeders komen ook wel eens via ander aanbod van Gezin in Balans bij WLEODK. Een coördinator vertelt bijvoorbeeld dat tijdens een training als IK-JIJ-WIJ vaak naar voren komt dat een moeder zich zorgen maakt over de thuissituatie. Op die manier wordt WLEODK vervolgens ter sprake gebracht.

WLEODK wordt als volgt in gang gezet. Als de moeder aangeeft ondersteuning (voor de tijdelijke verzorgers en/of de kinderen) te willen, dan legt de (buiten-)coördinator contact met de tijdelijke verzorgers om

hun interesse in WLEODK te peilen. De coördinator maakt ook de koppeling met de vrijwilliger die de tijdelijke opvoeders of de jongere gaat ondersteunen. In het tweede gesprek gaat de coördinator die de intake met de verzorger deed, samen met de vrijwilliger terug naar de tijdelijke verzorgers. De coördinator is dan even aanwezig bij de kennismaking met de vrijwilliger, maar verlaat vervolgens het gesprek zodat een vertrouwensband kan ontstaan tussen de vrijwilliger en het gezin.

De coördinator heeft in totaal drie contactmomenten met de tijdelijke opvoeders. Allereerst is de coördinator aanwezig bij het intakegesprek. Na drie maanden wordt opnieuw contact gezocht om de stand van zaken in kaart te brengen. Dat kan telefonisch of face to face, afhankelijk van de zwaarte van de problematiek. Aan het eind van het project neemt de coördinator deel aan de eindevaluatie. Indien nodig, is er tussentijds vaker contact met de tijdelijke verzorgers, maar in principe onderhoudt de vrijwilliger alle (andere) contacten met de kinderen en/of de tijdelijke verzorgers.

Inhoud

1. Trajectondersteuning tijdelijke opvang van de kinderen

‘Een gezinsmaatje streeft ernaar de gezinsleden van wie de ouder in detentie verblijft, samen in gesprek te brengen over knelpunten en zorgen waar de individuele gezinsleden tegenaan lopen en hen samen naar oplossingen te laten zoeken met hulp van het eigen netwerk. In de begeleiding richt men zich op het contact van mens tot mens. Er wordt gewerkt op basis van gelijkwaardigheid en empowerment. Getracht wordt om zichzelf onmisbaar te maken door te empoweren en het netwerk te versterken’ (Gezin in Balans, 2013). Er worden geen eisen aan opleiding of ervaring aan de vrijwilligers gesteld. Wel dienen de vrijwilligers een Verklaring Omtrent Goed Gedrag te hebben, affiniteit met opvoeding of zelf opvoeder zijn.

2. Trajectondersteuning en bezoeken van de kinderen

Bij een begeleid bezoektraject haalt een vrijwilliger de kinderen bijvoorbeeld op bij hun verblijfadres en ondersteunt hij of zij de kinderen zowel emotioneel als praktisch voor en tijdens het bezoek. Dit kan gebeuren op verzoek van de ouder, de kinderen, de verzorger of van bijvoorbeeld Jeugdzorg.

De vrijwilligers worden geworven via een advertentie in de krant of via de vrijwilligersbank. Een potentiële WLEODK-vrijwilliger wordt gescreend en getraind, en na een huisbezoek door de coördinator ‘gematcht’ met een gezin. Hoe vaak de gezinnen en kinderen door een WLEODK-vrijwilliger bezocht worden, hangt volgens de geïnterviewde vrijwilligers af van de behoefte aan die bezoeken, maar minstens eens in de twee weken. De duur van de begeleiding wisselt; er zijn veel kortgestraften bij

wie het traject een half jaar is. Omdat dit in de praktijk vaak te kort blijkt, wordt deze periode nu langzaam losgelaten en meer flexibel ingestoken. Het is een aantal vrijwilligers en professionals niet zo duidelijk wanneer een WLEODK-traject nu eindigt.

De tijdelijke verzorgers kunnen met al hun vragen bij de vrijwilligers terecht. Van te voren is niet uitgesproken wat wel en niet kan. De vrijwilligers hebben volgens de respondenten geen vooraf beoogd doel als ze naar een gezin gaan, zoals professionals dat doorgaans wel hebben. Naar aanleiding van de vraag van de ouder wordt met een stappenplan een plan gemaakt om de doelen bij de kinderen of bij de tijdelijke verzorgers van de kinderen te bereiken.

Ondersteuning vrijwilligers: training, tools en begeleiding door de coördinator

Alle vrijwilligers volgen eerst de algemene training van Gezin in Balans. Daarin is onder meer aandacht voor het ‘werken vanuit Sociale Netwerk Strategieën’, omdat bij alle activiteiten en projecten van Gezin in Balans vooral ingezet wordt op het versterken van het sociaal netwerk. De vrijwilligers van WLEODK worden daarnaast specifiek getraind op het formuleren van wensen en doelen, en het inzetten van het sociale netwerk voor de kinderen. Zij doen verder kennis en vaardigheden op waarover zij moeten beschikken om als WLEODK-vrijwilliger aan de slag te gaan (Gezin in Balans, 2013). Tijdens de interviews vertelden de vrijwilligers dat het hun in de training duidelijk werd wat zij moesten gaan doen. Zo wordt hun verteld dat zij als het ware de buurvrouw zijn die op de koffie komt. In de training is er volgens hen veel aandacht voor de thuissituatie en voor waar de grenzen van een vrijwilliger liggen; met rollenspelen en stellingen worden praktijkvoorbeelden en ook het ‘op de handen zitten’ geoefend. Een vrijwilliger noemde een voorbeeld van een stelling waarin een moeder aan de vrijwilliger vraagt om met zijn/haar telefoon te bellen, omdat het beltegoed van moeder op is. Vrijwilliger: *‘Sommige vrijwilligers geven dan aan dat het geen probleem is of zetten er beltegoed op, zodat moeder gratis kan bellen. Dat moet je dus niet doen. Je gaat vervolgens in gesprek, waardoor je ook anders gaat denken. Er wordt de vrijwilligers dan geleerd er op een andere manier naar te kijken door moeder te vragen hoe het komt dat haar beltegoed al aan het begin van de maand op is. En hoe we dat kunnen proberen te voorkomen.’* Ook is er in de trainingen aandacht voor het afronden van een traject en het afscheid nemen van de tijdelijke verzorgers en de kinderen. Er wordt veel gewerkt met film- en gesprekstechnieken. Humanitas is momenteel druk bezig met de ontwikkeling van E-learning-modules

(naast de ‘live’ training). De geïnterviewde vrijwilligers zijn positief over deze training.

De vrijwilligers krijgen allerlei materialen die ze met de kinderen en hun tijdelijke verzorgers kunnen delen, zoals boekjes over een ouder in de gevangenis. Ook krijgen ze een rondleiding door de PI.

De tools die aan de orde komen in de training zijn:

1. Drieluik: inventariseren en inzichtelijk maken van knelpunten van gezinsleden en het formuleren van doelen om die te veranderen.
2. Genogram: familienetwerk in kaart brengen, het potentieel van het in te zetten netwerk.
3. Sociogram: gehele netwerk van gezinsleden beschrijven, die mogelijk kunnen worden ingezet voor de ondersteuning van gezinsleden.
4. Netwerkk kaart: inzichtelijk maken waar de leden van het sociogram staan ten opzichte van gezinslid.
5. Stappen/actieplan: coachen op uitvoering van door gezin opgesteld stappen/actieplan (Gezin in Balans, 2013).

Volgens de geïnterviewde vrijwilligers wordt het drieluik gebruikt om in kaart te brengen wat het probleem is, en wat mensen willen bereiken. Het stappenplan bestrijkt een periode van zes maanden: per maand wordt beschreven wie op welke manier waaraan gaat werken. In de uitvoering van WLEODK wordt hieraan volgens de geïnterviewde vrijwilligers en enkele coördinatoren echter niet altijd meer expliciet aandacht geschonken. Een coördinator: *‘Ik ga niet met ze praten van: heb je het stappenplan toegepast of... We kijken gewoon waar er dingen nodig zijn en stellen als doel dat te realiseren.’* Vrijwilligers hoeven ook de stappen in het stappenplan niet altijd allemaal op te schrijven of vast te leggen, maar de coördinator houdt de doelen in de gaten en spreekt de vrijwilligers tussendoor hoe het gaat. Een coördinator: *‘Doelen kunnen in de tijd veranderen, blijken niet haalbaar te zijn of ze zijn door moeder genoemd terwijl er eigenlijk andere zaken spelen.’* Volgens de geïnterviewden moet het stappenplan vooral als handvat en als inspiratie worden opgevat. Daarnaast is het zo, vertelt een coördinator, dat als doelen bereikt zijn, het niet zo is dat een vrijwilliger dan direct uit een gezin wordt gehaald: *‘In het begin heb je doelen gesteld waaraan een moeder wil werken. Op een gegeven moment heeft ze een doel bereikt, maar wil ze nog niet loslaten. Dan ben je er eigenlijk gewoon nog voor het verhaal. Voor het feit dat je elke week of twee weken langskomt en dat ze bij jou als vrijwilliger haar verhaal kwijt kan.’*

Een coördinator geeft aan dat vrijwilligers in de praktijk soms ook tegengewerkt worden bij toepassing van de tools: *‘Je komt wel tot een doel en je kijkt ook naar het netwerk. Maar je bent meestal alleen met*

moeder of oma die helemaal geen zin hebben om hun netwerk in kaart te brengen. Ze hebben vaak een groot netwerk dat ook wel helpt. Probleem is eerder dat een moeder bijvoorbeeld zo achterdochtig is dat zij haar behulpzame vriendinnen niet meer vertrouwt. Dan kun je niet met moeder gaan praten over haar netwerk. Dan moet je eerst de doelen van moeder helder stellen. Het is elke keer weer op maat.'

Het is de taak van de coördinator om de methodiek te bewaken. Doel is bijvoorbeeld een wekelijks bezoek van de kinderen aan de moeder. Knelpunt kan zijn geen rijbewijs of weinig financiën om dat te kunnen bekostigen. De coördinator kan dan een vervoersvrijwilliger regelen. De vrijwilliger bekijkt dan samen met moeder en het gezin hoe dat - op de langere termijn - ook opgelost kan worden zonder vrijwilliger, zodat zij Humanitas niet meer nodig hebben. Er wordt dan gekeken wie in het netwerk kan inspringen. Ook vragen over doorverwijzing naar andere hulp worden door de vrijwilligers bij de coördinator neergelegd. De coördinator is de schakel tussen de moeder en de vrijwilliger, en kan dingen met instanties regelen die een vrijwilliger niet kan. De coördinator heeft goed zicht op de sociale kaart en komt in principe niet veel in het gezin, zodat de vertrouwensband tussen het gezin en de vrijwilliger blijft. De coördinator is wel op de achtergrond actief om het project in goede banen te leiden. De geïnterviewde coördinatoren geven aan dat elk traject maatwerk is. Bij het ene gezin moet de methodiek veel strakker nageleefd worden, omdat er veel speelt en het gezin de ondersteuning hard nodig heeft. Na een half jaar moet er dan vaak een netwerk zijn opgebouwd om de taken over te nemen van de vrijwilliger. Maar er zijn ook gezinnen met lichtere problematiek waar de methodiek minder strak kan worden ingezet. In die gevallen is ook de ondersteuning van de coördinator aan de vrijwilliger minder intensief.

De terugkoppeling van de vrijwilliger naar de coördinator verschilt. De ene vrijwilliger vertelt elke week verslag uit te brengen bij de coördinator, de andere maakt zelden een verslag. De coördinatoren kennen dan ook verschillende vormen van aansturing: de ene coördinator verwacht inderdaad wekelijks verslaglegging, de andere alleen bij de drie laatste bezoeken. De vrijwilligers kunnen altijd feedback vragen aan hun coördinator. De coördinatoren proberen periodiek contact te hebben met de vrijwilligers. De frequentie van het contact verschilt per coördinator en hangt af van de zwaarte van de problematiek. Coördinator: *'Als er heftige problemen zijn in het gezin heb ik elke week contact met de vrijwilliger. Dat kan dan niet anders. Dan moet er zoveel gebeuren dat je als coördinator ook moet inspringen. Ik moet dan bijvoorbeeld de hulpverlener inschakelen/benaderen of er moet een zorgoverleg geïnitieerd worden. In die gevallen moet je ook vaak afstemmen met de vrijwilliger. Bij andere*

gezinnen is er niet iedere week contact met de vrijwilliger nodig en heb je één keer in de twee weken contact.'

Naast de begeleiding door de coördinator zijn er maandelijkse terugkomdagen waar de vrijwilligers ervaringen met elkaar uitwisselen en waar casussen worden besproken.

4 *Problemen, behoeften aan steun en het aanbod*

In dit hoofdstuk beschrijven we met welke problemen gedetineerde ouders, hun kinderen en tijdelijke verzorgers kampen en waar hun ondersteuningsbehoeften liggen. Vervolgens wordt dit afgezet tegen het aanbod dat voor deze groepen voorhanden is. Input voor dit hoofdstuk zijn de bestudeerde documenten en de afgenomen interviews.

4.1 *Gedetineerde ouders*

Problemen

De groep (ex-)gedetineerde moeders heeft de meeste aandacht onder de gedetineerden (Slotboom, 2008). Doordat veel (ex-)gedetineerde vrouwen alleenstaand moeder zijn, is het effect van de detentie voor vrouwen vaak ingrijpender dan voor mannen. Zij kampen vaker met stress en psychische problemen dan andere gedetineerden vanwege het gemis en de zorg om hun kinderen. Zij hebben daarnaast problemen op meerdere leefgebieden, die zij zelf vaak niet kunnen overzien. De problemen op het gebied van inkomen en huisvesting zijn na de detentie het urgentst, de schuldenproblematiek blijkt het hardnekkigst. Dit leidt tot suboptimale opvoedvaardigheden waardoor het risico op probleem- en delictgedrag bij de kinderen wordt vergroot (De Boer, 2013). In de jaren negentig promoveerde Wolleswinkel op het onderwerp ‘moeders in detentie’. Zij stelt: ‘zij en hun kinderen vormen bij voorbaat een kwetsbare groep: zij zijn in het algemeen de primaire verzorgers van hun kinderen, zij hebben in het algemeen niet de (financiële) middelen om ‘de ideale op hun kind toegesneden zorg’ in hun privéleven te realiseren, ze hebben veelal geen keus uit adequate door de overheid gegarandeerde voorzieningen, ze worden wel geconfronteerd met overheidsbemoeienis vanwege de afwijkende situatie en de detentie leidt voor hen tot vergroting van hun wellicht al bestaand maatschappelijk isolement’ (Wolleswinkel, 1997). ‘Eerst en vooral hebben gedetineerde ouders een slecht beeld van zichzelf als ouder door de opvallende fysieke afwezigheid in het leven van hun kind. Deze afwezigheid geeft ouders het gevoel dat ze op geen enkele manier kunnen voldoen aan de ouderlijke plichten, dat

ze geen deel meer uitmaken van het gezin en ze krijgen hierdoor het gevoel dat ze niet langer een ‘echte’ ouder zijn. Door bepaalde percepties van de actuele situatie in vergelijking met de eigen ideeën over een ‘goede ouder’ distantieert men zich bij wijze van spreken van zijn ‘ouder-identiteit.’ (Tripp, 2001). De problemen van gedetineerde vaders zijn volgens de literatuur anders, omdat in de meeste gevallen er een moeder is die bij de kinderen achterblijft en het leven van de kinderen dan goeddeels doorgaat.

Behoeften

Een coördinator vat in een paar zinnen samen waar de primaire behoeften van gedetineerde ouders volgens haar liggen:

‘Ze willen dat de verzorgers (vaak hun eigen ouders) ontlast worden, dat de kinderen aandacht krijgen en zij van Humanitas teruggekoppeld krijgen hoe het thuis gaat. Het in contact komen met kinderen/regelen van bezoek is een van de belangrijkste ondersteuningsbehoeften. Als het bezoek niet geregeld wordt, hebben moeders behoefte aan een vervoersvrijwilliger. Als het bezoek wel geregeld wordt, is aandacht voor de kinderen op een andere manier belangrijk. Een vrijwilliger kan dan opa en oma ontlasten door de kinderen bijvoorbeeld mee te nemen naar de speeltuin.’ Een andere coördinator vertelt dat gedetineerde moeders er behoefte aan hebben dat iemand het thuisfront ondersteunt: ‘Moeders bellen regelmatig met het thuisfront. Zij horen dan dat het thuis niet goed gaat en kunnen daar zelf niets aan doen. Eigenlijk zouden ze dan willen dat Humanitas dat voor hen doet. Wij kunnen dan vervolgens met het gezin in gesprek om te bekijken of zij behoefte hebben aan ondersteuning. Moeder heeft als het ware de voelspriet en ik ben het lijf en ga ervaren wat er aan de hand is.’

De geïnterviewde vrijwilligers vertellen dat de gedetineerde moeders vooral problemen hebben met Bureau Jeugdzorg (wantrouwen, frustraties) en dat zij de behoefte hebben om daarover te praten. Daarnaast willen ze graag over de kinderen praten en is er behoefte aan praktische ondersteuning, zoals voor het regelen van zaken voor hun advocaat. Uit het behoefteonderzoek dat Gezin in Balans in 2012 deed onder (ex-) gedetineerde moeders, kwam naar voren dat gedetineerde ouders de behoefte hebben aan iemand met wie hun kinderen kunnen praten, die kan uitleggen wat er aan de hand is, met wie ze samen leuke dingen kunnen doen en die aandacht heeft voor de kinderen (Gezin in Balans, 2013).

Tijdens de interviews kwam hierop aanvullend nog naar voren dat gedetineerde ouders daarnaast voor hun kinderen behoefte hebben aan ondersteuning bij het vinden van een veilige woonplek voor de kinderen.

Ook hebben gedetineerde ouders voor henzelf behoefte aan ondersteuning bij het contact met hun kinderen.

De respondenten vertellen dat veel moeders graag handvatten krijgen aangeboden voor de omgang met hun kinderen. Vrijwilliger: *‘Een moeder wil met iemand - een maatje - kunnen praten over haar gevoelens en ervaringen, over het effect van de detentie op de relatie met haar kinderen en wat zij kan zeggen als zij hen weer ziet.’* Soms is er geen contact meer met Bureau Jeugdzorg en daardoor ook niet meer met de kinderen. Praktische ondersteuning is ook gewenst bij het bezoeken van de moeder in de gevangenis bijvoorbeeld om de kinderen naar de moederkinddag te brengen.

Het gaat samenvattend om:

- horen hoe het thuis gaat;
- een luisterend oor;
- steun in de omgang met Bureau Jeugdzorg;
- praktische steun: financiële hulp, hulp bij juridische zaken en documenten die binnenkomen, zoals verzekeringen.

Het aanbod

In Nederland mogen baby's tot zes maanden oud bij hun moeder in de gevangenis verblijven. Na die zes maanden moet er voor het kind andere opvang geregeld worden. Een enkele keer kan een kind tot zijn vierde jaar bij de moeder in de gevangenis verblijven. In de vrouwengevangenis Ter Peel zijn bijvoorbeeld voorzieningen getroffen waar moeder en kind samen kunnen wonen, het zogeheten moeder-met-kindhuis. In dit moeder-met-kindhuis is plaats voor vijf moeders met hun kind. Een van de voorwaarden om hier te mogen verblijven, is dat de moeder vrijkomt voordat het kind vier jaar wordt. Uit de interviews blijkt dat ouders vaak nog niet goed op de hoogte zijn van de mogelijkheden van het moeder-met-kindhuis.

Verder bestaat het professionele aanbod voor moeders uit Medewerkers Maatschappelijke Dienstverlening (MMD'ers), geestelijk verzorgers in de PI's en het opvoedingsondersteunende project 'Betere Start', dat aangeboden wordt door de Dienst Justitiële Inrichtingen. Het gaat om een (afgebakende) training opvoedondersteuning voor een beperkte groep gedetineerde moeders met kinderen tussen de twee en tien jaar. Moeders worden opvoedingsvaardigheden bijgebracht, zodat ze de opvoeding van hun kinderen na de detentie goed kunnen oppakken. De training start in de laatste drie maanden van de detentie. Het is echter wel voor een beperkte groep, want de grootste groep moeders is korter dan drie maanden in detentie. De waarde van deze interventie is wetenschappelijk bewezen.

Naast dit professionele aanbod is er het vrijwillige aanbod van Humanitas voor ouders: Gezin in Balans. Humanitas heeft honderd vrijwilligers die actief zijn in de vijf vrouwengevangenissen. Van dit vrijwillige aanbod zijn de 'Bezoekmoeders' het bekendst. Gezin in Balans heeft een landelijk aanbod voor (ex-)gedetineerde moeders, bestaande uit opvoedingsondersteuning, gezinsbegeleiding en maatschappelijke re-integratie en stelt zich twee doelen: het verbeteren van de moeder-kindrelatie en het zelfstandig functioneren van de moeder in de samenleving. Het aanbod betreft 'Moeder de Gans', 'Moeder-kindbezoeken', 'Bezoekmoeders', 'Bezoekvaders', 'Gezinsmaatjes', 'IK-JIJ-WIJ-training' en 're-integratiemaatjes' (na detentie) (www.gezin-in-balans.nl). Het effect van Gezin in Balans op het stabiliseren van de leefgebieden is per gezin verschillend, zo blijkt uit de rendementsanalyse van de projecten van Gezin in Balans uit 2013. Gezin in Balans blijkt met name een belangrijke drijvende kracht om samen met de moeder en betrokken organisaties zaken in gang te zetten en de situatie op verschillende leefgebieden te verbeteren, omdat zij de enige zijn waarmee de moeder een vertrouwensband heeft opgebouwd. Wanneer de problematiek inzichtelijk is gemaakt en de juiste instanties betrokken zijn, leveren de moeders en de betrokken instanties ook een bijdrage aan het stabiliseren van de problemen op de leefgebieden. Voor de moeders uit zich dat hoofdzakelijk in het gebruik maken van beschikbare lokale voorzieningen en het verminderen en/of voorkomen van extra schulden. De vertrouwensband die de moedermaatjes opbouwen met hun 'moeder', leidt bij ongeveer twee derde van de moeders tot meer zelfvertrouwen, wat zich veelal uit in meer naar buiten treden (en dus minder sociaal isolement) en het verminderen van stress. Bij ruim de helft van de moeders heeft het moedermaatje ook actief opvoedondersteuning geboden, waardoor deze moeders zich sterker voelen in hun opvoedingsrol (De Boer, 2013).

Verder is het de bedoeling dat elke gemeente een nazorgcoördinator voor ex-gedetineerden heeft. Sinds 2004 valt de nazorg onder de verantwoordelijkheid van gemeenten. In de praktijk blijken echter slechts enkele gemeenten hierover te beschikken. Een van de geïnterviewde coördinatoren gaf aan dat er inderdaad geen structurele professionele nazorg voor (achterblijvers van) ex-gedetineerden is. Waar die wel bestaat, hebben gemeenten de wens geuit om meer vrijwilligers in de nazorg te betrekken, zodat de reclassering goedkoper kan gaan werken. Bekend zijn bijvoorbeeld de 'Vrij en Verder'-maatjes van de vrijwillige hulpdienst Eindhoven, die mensen uit de regio Eindhoven die met justitie in aanraking zijn geweest, helpen hun leven op een positieve wijze op de rails te krijgen. De geïnterviewden vinden het in het kader van de decentralisatie belangrijk dat de gemeente zich (nog) meer verantwoordelijk voelt voor gedetineerde ouders, hun kinderen en tijdelijke verzorgers. Uit onderzoek blijkt

dat de meeste ex-gedetineerde moeders zelf niet goed in staat zijn om na hun detentie hun verantwoordelijkheid te nemen. Met name in de eerste periode na de detentie ervaren zij behoorlijke problemen op meerdere leefgebieden (huisvesting, zorg, schulden, werk en inkomen). Vaak hebben zij een zeer klein netwerk waarop zij kunnen terugvallen en blijven zij, uit angst om hun ouderschap te verliezen, buiten beeld van instanties. Hierdoor vinden zij ook niet de juiste ondersteuning om hun (gezins)leven weer op de rails te krijgen. Het is volgens de respondenten dus van belang dat in de overgangsperiode van detentie naar de samenleving extra aandacht uitgaat naar deze doelgroep.

Gezien de behoeften van de gedetineerde ouders aan ondersteuning en het huidige aanbod dat er voor hen is, is het vrij duidelijk dat WLEODK in een behoefte voorziet. Op dit moment is er verder geen ander aanbod dan WLEODK voorhanden dat expliciet ondersteuning biedt in de behoefte van ouders aan iemand die er voor de achterblijvende kinderen is om mee te praten en mee te ontspannen, die ondersteuning biedt bij het contact met de kinderen en die ook ondersteuning biedt in de afhandeling van allerlei praktische zaken, zoals financiën, juridische zaken en in de contacten met Bureau Jeugdzorg.

4.2 Kinderen van gedetineerden

Problemen

Uit nationaal en internationaal onderzoek blijkt dat het voor kinderen heel anders is wanneer hun moeder gedetineerd wordt dan hun vader, omdat het leven in laatstgenoemde situatie vaak goeddeels doorgaat (European Commission, 2005). Uit verschillende onderzoeken blijkt dat kinderen van gedetineerde ouders een relatief groot risico op gedragsproblemen en latere delinquentie hebben. CBS-onderzoek (Besjes et. al., 2008) toont aan dat van de kinderen die een moeder in detentie hebben gehad, 32 procent tussen 18 en 22 jaar verdacht wordt van een delict. Van de kinderen die een vader in detentie hebben gehad, wordt 24 procent verdacht van een delict en van de kinderen die geen ouder in detentie hebben gehad, 11 procent (De Boer, 2013). Als een ouder gedetineerd raakt, spelen er vaak al eerder problemen in een gezin. Dit kunnen verwaarlozing en mishandeling zijn, maar ook werkloosheid, armoede en een antisociale omgeving. Uit onderzoek van Ezinga en anderen onder 65 kinderen in 4 PI's blijkt dat zij gemiddeld met veel internaliserend en externaliserend probleemgedrag kampen. Kinderen rapporteren zelf veel agressie en angstproblematiek. Kinderen hebben verdriet van het feit dat hun moeder gedetineerd is en zijn bang voor stigmatisering en om gepest

te worden (Ezinga e.a., 2009). Uit ander onderzoek blijkt dat kinderen van gedetineerde ouders zich vaker ongepast gedragen, vaker de rust in de klas verstoren, vaker spijbelen en agressiever zijn (Harbers, 2002). Van Nijnatten stelt dat kinderen van gedetineerde ouders geconfronteerd worden met een reeks problemen. Dit zijn doorgaans financiële problemen en sociale afwijzing. Daardoor lopen zij een risico op het ontstaan van ontwikkelingsproblemen. Ze raken veelal verward over hun identiteit en kunnen in het gezin de verantwoordelijkheden en taken van de gedetineerde ouder moeten overnemen, waardoor ze minder tijd met leeftijdsgenoten doorbrengen (Van Nijnatten, 1998). Kinderen van gedetineerde ouders zijn in Nederland vaak nog niet goed in beeld, waardoor ze vaak niet de aandacht krijgen die ze nodig hebben. Dit komt door het taboe dat er nog steeds op detentie rust. Kinderen durven er niet over te praten. Kinderen van gedetineerde ouders worden dan ook wel de ‘verborgen slachtoffers van detentie’ genoemd (Cunningham & Baker, 2003).

Behoeften

Uit de interviews blijkt dat kinderen van gedetineerden volgens de vrijwilligers, coördinatoren en beroepskrachten vooral graag willen praten met iemand die zij kunnen vertrouwen. Hun ondersteuningsbehoeften zijn vooral psychisch van aard. Door de detentie komt de relatie met de ouder onder druk te staan en ontstaan er soms loyaliteitsproblemen.

Professional: ‘Kinderen kunnen met een stukje loyaliteit kampen. Mogen zij hun moeder ook aardig vinden? Kunnen zij wel blijven wonen waar zij wonen of moeten zij naar hun moeder toe? Er is op veel vlakken veel aan de hand. De meeste families hebben geen oog voor de betekenis van de detentie voor de kinderen, terwijl dat veel impact heeft op hun leven. Het zou fijn zijn als er vanaf het begin aandacht voor is.’

Kinderen maken zich zorgen om hun gedetineerde vader of moeder. Een vrijwilliger kan die zorgen (tijdelijk) wegnemen door er met hen over in gesprek te gaan, maar ook door leuke, ontspannende dingen met hen te ondernemen. Daarnaast willen kinderen graag hun vragen stellen die ze over de detentie van hun ouder hebben: Waarom zit je daar? Wat heb je gedaan? Een vrijwilliger van WLEODK kan deze vragen beantwoorden.

Het aanbod

Als een moeder in Nederland gedetineerd raakt, is nu de afspraak dat gecheckt wordt door politie en instellingen of zij kinderen heeft, en of deze vervolgens opgevangen worden. De respondenten in ons onderzoek vertellen echter dat deze kindcheck nog vrijwel nergens echt wordt gedaan en dat professionals ook niet goed weten wat te doen wanneer er een kind aangetroffen wordt. *Professional: ‘Vandaar dat moeders vaak zo bezorgd zijn als zij in de PI zitten. Zij zitten de eerste weken vaak in alle beperkingen en dan mogen ze niet eens contact hebben met thuis. Maar*

wie zorgt er dan voor hun kinderen? Dan mag je hopen dat je hele lieve buren hebt die snappen dat er iets niet goed gaat en de kinderen opvangen.' Ook blijkt dat er in de samenwerking tussen hulpverlenende instanties weinig onderling contact is over de specifieke problematiek van kinderen van gedetineerde ouders. Een van de geïnterviewde professionals gaf aan dat er weinig hulpverleners zijn die op de kinderen letten en een aanbod hebben om een kind te helpen met de detentie van de ouder(s) om te gaan.

In Nederland is er ook geen specifiek professioneel aanbod voor kinderen van gedetineerde ouders. Uit de PvdA-initiatiefnota van Bouwmeester (2012) blijkt dat het beschikbare aanbod voor hulp aan kinderen van gedetineerde moeders in detentie zwaar tekortschiet. Het aanbod dat er voor kinderen is, zijn het project WLEODK en het OuderKindprogramma van Exodus: vrijwilligers rijden de kinderen eens per maand naar de gevangenis voor een kindvriendelijk bezoek met frisdrank en spelletjes. Na afloop ondernemen ze nog iets gezelligs met de kinderen.

Als kinderen van gedetineerden niet zelf bij het Centrum voor Jeugd en Gezin, maatschappelijk werk of ander professioneel aanbod aankloppen, blijven ze volledig uit beeld. En als ze er wel steun zoeken, dan hebben deze instanties vaak geen kaas gegeten van de voor deze kinderen benodigde ondersteuning. Ook scholen missen de tools om met kinderen van gedetineerden om te gaan. WLEODK vult deze leemte op. Het sluit goed aan op de behoeften die kinderen van gedetineerden hebben aan kennis over de detentie van de ouder en op de behoeften aan psychische ondersteuning en ontspanning. Daarnaast vinden enkele geïnterviewde vrijwilligers en coördinatoren dat er ook vanuit de PI meer georganiseerd zou kunnen worden voor kinderen bijvoorbeeld op het gebied van chatten, praatgroepen, et cetera. Verder hebben kinderen volgens hen behoefte aan knuffelen in de gevangenis, betere logeermogelijkheden en betere bezoektijden: er moet meer aandacht komen voor wat kinderen echt nodig hebben. De bezoekuimtes in de PI voelen volgens enkele respondenten heel zakelijk aan. Sommigen bevelen daarom aan dat het bezoek aan ouders in de PI voortaan elders plaatsvindt.

4.3 De tijdelijke verzorgers

Problemen

Niet alleen gedetineerde ouders en kinderen worstelen met de situatie. De tantes, ooms, oma's, opa's en andere opvang-'ouders' voelen zich vaak overvallen door de plotselinge zorg voor de kinderen en de praktische en

financiële consequenties hiervan (Braam, Mak & Tan, 2007). Bij WLEODK zijn het vaak de oma's die de kinderen opvangen. Zowel in organisatorische als emotionele zin staat hun leven op zijn kop. Zij weten zich vaak geen raad met de emotionele 'achtbaan' waar deze kinderen doorheen gaan en worden overvallen door allerlei bijkomende praktische (materiele) problemen (Gezin in Balans, 2013). Er is bovendien vaak veel opvoedstress bij de verzorgers (Myers e.a., 1999) die soms niks van opvoeden afweten. De zorgouder heeft daarnaast een grote rol in het regelen van het contact met de moeder: de inschatting van wat het kind aankan en wat het beste is voor het kind is medebepalend voor de mogelijkheden tot contactopname, de mate waarin de gedetineerde ouder aanspreekbaar is en de perceptie van het kind over de gedetineerde ouder (Hairston, 2007).

Behoeften

Uit de documenten (o.a. Gezin in Balans, 2013) en interviews blijkt dat tijdelijke verzorgers behoefte aan steun hebben bij:

- Zaken op de rit krijgen, ondersteuning bij praktische zaken.
De tijdelijke verzorgers hebben er behoefte aan hun zaken op de rit te krijgen. Als opa en oma ineens meerdere kinderen in huis hebben, vragen zij zich bijvoorbeeld af hoe zij dat financieel moeten doen.
- Contacten met instanties.
Hun hulpvragen kunnen ook gericht zijn op de contacten met instanties als Jeugdzorg; vaak is er behoefte aan hoe ermee om te gaan. Ook zijn er tijdelijke opvanggezinnen die door onbekendheid met het hulpaanbod vaak geen of weinig gebruik van de hulpverlening maken (Braam, Mak & Tan, 2007).
- Omgaan met detentie.
De geïnterviewden geven aan dat verzorgers daarnaast vaak met vragen kunnen zitten over het omgaan met de detentie van de ouder. Zij weten bijvoorbeeld vaak niet op welke manier zij de situatie aan de kinderen moeten vertellen.
- Ontlasten zorgtaak.
Er is behoefte aan ondersteuning vooral wat betreft het ontlasten van de zorgtaak (Gezin in Balans, 2013).
- het onderhouden van het contact met de gedetineerde ouder.

Het aanbod

Behalve WLEODK is er geen ondersteuning voor de tijdelijke verzorgers, mits zij door problemen bij instellingen in beeld zijn. De professionele ondersteuning die hun dan wordt geboden, is echter vaak niet gerelateerd aan detentie en de opvang van de kinderen. Deze partijen hebben doorgaans geen specifieke kennis en geen tools om de tijdelijke verzorgers te kunnen begeleiden. De conclusie is dan ook dat het volgens de respondenten ook voor de tijdelijke verzorgers WLEODK voorziet in een grote behoefte.

5 *Wat levert ‘Wie let er op de kleintjes’ op?*

In dit hoofdstuk staan we stil bij de opbrengsten van WLEODK voor gedetineerde ouders, hun kinderen en de tijdelijke verzorgers volgens de geïnterviewde vrijwilligers, coördinatoren en enkele beroepskrachten waar WLEODK mee samenwerkt, en of deze aansluiten bij de op dit moment beoogde doelstellingen van WLEODK. In het onderzoek van de Universiteit Utrecht zijn de opbrengsten volgens gedetineerde moeders, hun kinderen en tijdelijk verzorgers zelf gemeten. Het aantal deelnemers in het effectonderzoek van de Universiteit Utrecht was te weinig om de precieze effecten van WLEODK te kunnen meten, maar in het algemeen blijkt dat de trajecten positief worden afgerond, waardoor de tijdelijke opvanggezinnen weer zelfstandig verder lijken te kunnen. De ondersteuning wordt als positief ervaren. Er is, door het geringe aantal deelnemers in het onderzoek, weinig effect gevonden op het gedrag van kinderen en op de psychologische stress bij moeders. Wel is er een effect op opvoedingsstress van de tijdelijke verzorgers: zij lijken na afloop van de ondersteuning iets minder opvoedingsstress te rapporteren dan bij aanvang van de ondersteuning. Uit het onderzoek van de Universiteit Utrecht blijkt dat er in het eerste jaar vooral gewerkt wordt aan het geven van detentiespecifieke kennis, hulp aan het contact met instanties en iemand die orde schept in de chaos. Dit zijn niet de vragen waarop WLEODK zich in eerste instantie primair richtte: het versterken van het sociale netwerk van kinderen, zodat kinderen niet in een sociaal en emotioneel isolement terechtkomen (Menting & Orobio de Castro, 2014). De doelen van WLEODK zijn in de loop van de tijd dan ook verbreed, toen bleek dat de vrijwilligers zich in de praktijk (ook) op de andere zaken richtten. Doel van het project is nu het beperken van detentieschade bij de achterblijvende kinderen door vrijwilligers door:

- Het emotionele en sociale isolement van betrokken kinderen te doorbreken (luisterend oor, activeren, vrijetijdsbesteding).
- Het netwerk dat de kinderen opvangt tijdens detentie te versterken (ondersteuning bij zowel opvoedingsvragen als praktische zaken), de relatie tussen moeder en kind tijdens detentie te verbeteren;
- Taboes te doorbreken (het bevorderen van open communicatie tussen moeder en kind, tussen kind en directe omgeving, het bevorderen van positieve media-aandacht).

- Waar mogelijk zwaardere (jeugd)hulpverlening te voorkomen en de drempel te verlagen naar reguliere organisaties die deze kinderen en het sociale netwerk kunnen ondersteunen.
- Waar nodig professionele zorg in te schakelen (bron: document onderzoeksvraag Humanitas, 2014).

Uit ons onderzoek blijken dit volgens de respondenten inderdaad de doelen te zijn waarmee WLEODK zich nu in de praktijk bezighoudt, aangevuld met het omgaan met instanties als Bureau Jeugdzorg. We illustreren dit met wat volgens de respondenten de opbrengsten en meerwaarden van de WLEODK-trajecten zijn. We hebben op verzoek van Humanitas de gedetineerde moeders, hun kinderen en tijdelijke verzorgers niet zelf bevroegd; het is bij het lezen van dit hoofdstuk goed om dat in het achterhoofd te houden.

5.1 *Opbrengsten gedetineerde ouders*

Rustig, veilig gevoel door onafhankelijkheid

Uit de interviews blijkt dat het volgens de respondenten de gedetineerde moeders een rustig en veilig gevoel geeft wanneer een WLEODK-vrijwilliger bij haar kinderen en/of de tijdelijke verzorgers betrokken is. Het is volgens henzelf vaak het enige wat zij kunnen doen voor het thuisfront. Coördinator: *‘Ik denk dat moeders door het inzetten van WLEODK het idee hebben iets te kunnen betekenen voor het thuisfront, dat zij laat zien dat zij aan hen denkt, en iets terug kan doen vanwege het feit dat zij in de gevangenis zit.’* Met de WLEODK-vrijwilliger kunnen de gedetineerde moeders vrijuit praten: hij of zij is onafhankelijk en staat los van het professionele systeem. Vooral voor moeders is zo’n vertrouwensband met een onafhankelijk persoon belangrijk, omdat zij vaak geen achterban hebben. Met vaders is dat volgens een geïnterviewde coördinator anders, omdat zij vaak thuis een vrouw hebben. Coördinator: *‘In de vrouwengevangenis lopen vrouwen vaak in joggingbroeken van de gevangenis. Die hebben doorgaans minder geld te besteden. En ze hebben vaak geen man, zijn vaak alleenstaand. In de mannengevangenis lopen de mannen op de duurste schoenen. Daar zorgen de vrouwen thuis wel voor.’*

Veel gedetineerde ouders hebben onprettige ervaringen met Jeugdzorg en als ze daar nog niet mee te maken hebben gehad, hebben ze de angst daar wel mee in contact te komen. Ze zijn bang dat vrijwilligers iets gaan doen of zeggen waardoor Jeugdzorg in het traject komt. Vrijwilligers leggen daarom vaak uit dat zij bij een vrijwilligersorganisatie werkzaam zijn en als het ware hun buurvrouw/man zijn. Zij winnen

daardoor het vertrouwen van moeders, die de meeste vragen vervolgens wel bij de vrijwilliger neerleggen. Een vrijwilliger: *‘Je bent eigenlijk een vraagbaak. Vaak zijn ze zo blij dat er iemand is die naar hen luistert, waar ze mee zitten. Je maakt al verschil door er te zijn.’*

Verbetering relatie met kind

Tijdelijke verzorgers en kinderen van gedetineerden worden door de WLEOK-vrijwilligers begeleid bij het ouderkindcontact en daarmee bij het doorbreken van het taboe dat vaak op de detentie van de ouder ligt. Dit kan praktisch van aard zijn, bijvoorbeeld door kinderen te rijden naar de PI, maar ook door te steunen bij het schrijven van brieven, voorlichting te geven over bezoekmogelijkheden, door vragen over de detentie te beantwoorden, et cetera. Voor moeders resulteert dit dikwijls in een verbeterde relatie met hun kind(eren): een van de beoogde doelen van WLEODK.

Ondersteuning bij omgang met Jeugdzorg

Iets wat geen doel is van WLEODK maar wel uit de interviews naar voren kwam, is ondersteuning bij de contacten met Jeugdzorg. Ook uit de geanalyseerde intakeformulieren blijkt dat dit iets is waar juist naar aanleiding van het verzoek van de moeder veel WLEOK-vrijwilligers op worden ingezet.

5.2 Opbrengsten kinderen van gedetineerden

Bevordering (veilig) contact ouder

WLEODK wordt het meest ingezet bij kinderen van gedetineerden met als doel het contact met de ouder te bevorderen. Voor veel kinderen is de omgang met hun ouder in de PI doorgaans slecht geregeld. WLEODK kan structuur brengen in het bezoeken van de gedetineerde ouder. Daarnaast is het rijden van en naar de PI uitermate belangrijk. Een vrijwilliger vertelt bijvoorbeeld dat de oma van een van de gedetineerde moeders die zij begeleidde, invalide was. Naar de mening van de vrijwilliger had de gedetineerde moeder haar kinderen nooit meer gezien als de vrijwilliger van WLEODK er niet was geweest. De vrijwilliger bracht de kinderen altijd naar de moederkinddag. WLEODK kan ook voorzien in een veilig contact. Zo kan het voorkomen dat kinderen hun vader willen bezoeken, maar tegelijkertijd ook bang voor hem zijn. Het is dan van belang dat met de bezoeken aan vader er iemand meegaat bij wie een kind zich veilig voelt. Een van de geïnterviewde professionals gaf aan dat het dan niet iemand kan zijn die de kinderen niet goed kennen, die zij pas hebben leren kennen of die geen

veiligheid kan bieden. Een vrijwilliger kan ingezet worden als er ruimte is om het contact op te bouwen, zodat een kind zich veilig voelt.

Enkele geanonimiseerde voorbeelden uit de interviews die dit illustreren:

Het betreft een gezin waarvan vader in detentie zat en moeder van hem wilde scheiden. Op dat moment was hun zoon nog jong. Toen hij ouder werd, wilde hij zijn vader leren kennen en hem bezoeken. Een WLEODK-vrijwilliger kan een dergelijk bezoek begeleiden. Het is volgens de coördinator die dit traject begeleidde, heel fijn dat als een kind, dat na het bezoek aan zijn vader vol emoties zit, zijn blijdschap eerst kwijt kan bij een vrijwilliger die dat oprecht leuk kan vinden. Moeder kan in zo'n situatie nauwelijks of heel vervelend reageren, omdat zij woede voelt of het pijnlijk is te zien dat haar zoon geniet van zijn vader die haar zoveel ellende heeft gebracht. Een kind wordt dan tekortgedaan, aldus de coördinator. Als dat nodig is, kan de vrijwilliger het bezoek eerst met het kind voorbereiden. Zij kunnen dan bijvoorbeeld een lijst opstellen met vragen die het kind aan zijn gedetineerde ouder wil stellen. Een vrijwilliger gaat vervolgens met het kind mee als hij/zij de gedetineerde ouder gaat bezoeken. Als het kind terugkomt van het bezoek, brengt de vrijwilliger hem/haar thuis en kan het kind over het bezoek vertellen: 'Op het moment dat een kind dan weer thuis komt, is het eerste euforische moment voorbij. Dan kan een kind opnieuw over het bezoek aan moeder vertellen.'

Een moeder wilde haar kinderen zien. De kinderen wilden dat niet, omdat zij bang waren voor hun moeder. Vader vond ook dat de kinderen moeder mochten zien. Uiteindelijk is er een WLEODK-vrijwilliger met de kinderen naar moeder in de gevangenis gegaan. Zij hebben het bezoek samen voorbereid. Voor kleinere kinderen is er een prentenboek dat de vrijwilliger voor kan lezen. Voor de grotere kinderen ervaringsverhalen en een dagboek. Ook kan de vrijwilliger het bezoek nabespreken.

Een vrijwilliger had te maken met een moeder van twee kinderen die al op verlof was. De kinderen werden opgevangen door twee verschillende pleegtantes. Moeder gaf aan dat zij graag hulp van Humanitas wilde. In het gezin waren ook een gezinsvoogd en pleegzorgmedewerker van Jeugdzorg betrokken. Zij wilden een begeleide omgangsregeling met de kinderen, omdat beide pleegtantes daar moeilijk over deden. Vrijwilliger: 'Ik was er voor moeder en kwam er om te kijken hoe het ging tussen moeder en haar kinderen, en om die contacten te begeleiden. Dat liep heel goed, moeder vond de ondersteuning heel fijn.' Omdat moeder verlof had, kwam zij vaak in de weekenden naar de verblijfplaats van haar kinderen en nam de vrijwilliger de kinderen mee naar de speeltuin waar moeder en de kinderen samen konden spelen. Het eerste begeleide contact vond overigens bij de pleegzorgorganisatie plaats. De kinderen werden toen door de pleegtantes gebracht, die vervolgens zelf weer weg gingen.

Ontspanning: speeltuin, spelletjes doen, wandelen

Als het gaat om het bieden van ontspanning kan een vrijwilliger bijvoorbeeld met de kinderen gaan wandelen of hen meenemen naar de speeltuin. Met oudere kinderen kan de vrijwilliger bijvoorbeeld spelletjes spelen.

Mentale ondersteuning: praten, voorlichten en netwerk versterken

Daarnaast kan een kind over de detentie praten met een WLEODK-vrijwilliger, die er niet emotioneel bij betrokken is (anders dan opa en oma). De vrijwilliger heeft kennis over de detentie en kan vragen van het kind beantwoorden waar reguliere professionals vaak geen antwoord op weten. Ook kan de ondersteuning aan een kind bestaan uit het contact zoeken met school, bijvoorbeeld omdat een kind gepest wordt vanwege een ouder in detentie. Uit de interviews komen daarnaast voorbeelden naar voren waarbij WLEODK-vrijwilligers de wat oudere kinderen soms helpen om hun netwerk in kaart te brengen. Hieronder een voorbeeld:

De WLEODK-vrijwilliger heeft een meisje van twaalf jaar geholpen in kaart te brengen hoe haar netwerk in elkaar zit (op wie kan zij bouwen en aan wie kan zij hulp vragen). Het meisje gaf toen aan dat zij meer leuke dingen met haar vader wilde doen. De vrijwilliger heeft dat met het meisje op papier gezet en haar gevraagd hoe zij dat ging aanpakken. Het meisje woonde eerst bij oma (toen zaten ouders allebei vast) en daarna bij haar vader. Er zijn materialen bij WLEODK waarvan de vrijwilliger gebruikmaakte. Zo werkte de vrijwilliger met het genogram dat zij in de trainingen had ontvangen en waarmee zij een overzicht kan maken van het netwerk. Het meisje werd verder in de klas gepest, omdat haar moeder in de gevangenis zat. De vrijwilliger besprak dat soort dingen met haar, zoals hoe het meisje daarmee om kon gaan. Nadat de vrijwilliger het netwerk van het meisje in kaart had gebracht, ging het vrij goed met het meisje, ook op school. De vrijwilliger denkt dat het meisje het vooral leuk vond dat er iemand – elke week - echt voor haar kwam. De vrijwilliger had vaak gesprekken met het meisje: tijdens een wandeling, een lunch op een bankje of tijdens een spelletje thuis op de kamer van het meisje.

Signalering en begeleiding contact instanties

De vrijwilligers hebben een zeer grote, actieve, signalerende rol in het constateren van problemen als bijvoorbeeld een emotioneel of sociaal isolement. Een vrijwilliger gaat hierover het gesprek aan, probeert het netwerk in kaart te brengen en verwijst zo nodig door tussenkomst van de coördinator door of begeleidt kinderen bij gesprekken met instanties. Op deze manier werkt WLEODK preventief en wordt voorkomen dat kinderen nog verder in de problemen komen of in de zware Jeugdzorg belanden.

De mogelijkheden van de trajecten voor kinderen liggen vooral in het bevorderen van het contact met de moeders, het bieden van ontspanning, het geven van voorlichting en versterking van het netwerk en in de omgang met instellingen. Als we deze opbrengsten voor de kinderen relateren aan de doelen van WLEODK, blijkt volgens de WLEODK-vrijwilligers en coördinatoren dat het bieden van een luisterend oor en leuke dingen met de kinderen doen het vaakst voorkomen in de ondersteuning aan de kinderen en dat de vrijwilligers een grote rol spelen in het voorkomen van een (verder) sociaal en emotioneel isolement door hun signalerende en begeleidende functie.

5.3 Opbrengsten tijdelijke verzorgers

Mentale ondersteuning: luisterend oor op basis van vertrouwen, los van professionele aanbod

De meeste respondenten zien de meerwaarde van WLEODK vooral in het bieden van een luisterend oor aan de tijdelijke verzorgers; zij kunnen hun verhaal kwijt bij de WLEODK-vrijwilliger. Vrijwilliger: *‘Het gaat er vooral om gehoord te worden, hun ei kwijt te kunnen.’* De vrijwilligers leren in de trainingen om de tijdelijke verzorgers zoveel mogelijk in hun kracht te zetten. Een vrijwilliger zegt hier over: *‘Ik was er voor de oma vooral voor de mentale ondersteuning en praktische hulp. Ik probeerde haar positief te krijgen, in haar kracht te laten staan. Oma werd rustig van mij en ik zorgde ervoor dat ze weer een beetje blij werd.’* Reguliere hulpverleners hebben volgens de geïnterviewde coördinatoren vaak maar beperkt de tijd en verwachten vaak iets. Een coördinator geeft aan dat de vrijwilligers van Humanitas niet de negatieve stempel hebben die Jeugdzorg vaak heeft: *‘Dan komt zo’n Jeugdzorg binnen bij opa en oma. Die zegt dan meteen: nou, het is hier wel een troep in huis. Ik weet niet of de kinderen hierin kunnen leven. Weet je hoe dat binnenkomt bij zo’n opa en oma die dan net proberen alle ballen in de lucht te houden?’* Een vrijwilliger beaamt dit: *‘Wij zijn hard nodig, want ze hebben met veel professionals te maken die het allemaal beter weten en wij weten dat niet. Bij ons is er veel meer sprake van een gelijkwaardige relatie. Wij zijn hard nodig om de frustraties, het klagen en de boosheid aan te horen.’*

De WLEODK-vrijwilligers functioneren volgens henzelf dan ook als praatpaal, klankbord en klaagmuur waarbij spanningen geventileerd worden. Het kost wel tijd om de vertrouwensband op te bouwen, maar daarin ligt de meerwaarde van het project, aldus de respondenten. Het is daarbij niet zo dat de tijdelijke verzorgers per definitie zelf geen netwerk hebben; het kan ook zo zijn dat het fijn wordt gevonden om met een ‘buitenstaander’ over de situatie te praten. Een vrijwilliger vertelt daar bijvoorbeeld over: *‘De oma die ik begeleid, vertelt me hoe het met de kinderen gaat en uit haar zorgen over haar dochter en kleinkinderen. Ook uit ze haar frustraties over de hulpverlening. Ze willen veel van haar weten en haar nog meer belasten. Veel vrouwen zijn zo geïsoleerd dat ze niemand hebben om mee te praten, maar er zijn ook vrouwen zoals zij die echt niet geïsoleerd zijn. Ze heeft bijvoorbeeld veel vrienden bij de kerk, maar praat met vrienden minder makkelijk over zoiets heftigs dan met een vreemde.’*

Ontlasten: antwoorden geven op opvoed- en detentiespecifieke vragen en nadenken over oplossingen

Wat vrijwilligers voor het versterken van de eigen kracht van tijdelijke verzorgers doen, is hen ontlasten door samen over oplossingen en mogelijkheden na te denken. De tijdelijke verzorgers krijgen van de WLEODK-vrijwilligers antwoorden op opvoed- en detentiespecifieke vragen als: Waar doen wij wel en niet goed aan? Hoe gaan wij om met boosheid van de kinderen? Hoe kunnen we zaken bespreekbaar maken? Hoe gaan we om met het contact met de ouder in detentie (is het wenselijk dat kinderen dagelijks naar de PI bellen)? Hoe ga ik om met een kind dat na het bezoek onhandelbaar is? Een tijdelijke verzorger kan met deze vragen altijd bij de WLEODK-vrijwilliger terecht en de vrijwilliger kan samen met hem of haar nadenken over antwoorden en zoeken naar oplossingen. Dit kan er in sommige gevallen uiteindelijk zelfs toe leiden dat de tijdelijke zorgouders buiten het zorgcircuit blijven en dit heeft ook effect op de kinderen, aldus de respondenten. Professional: *'Het is belangrijk dat zij als ondersteuners hulp krijgen. Zij zijn bezig met de kinderen, maar hebben misschien zelf ook vragen en behoeften. Door de hulp die zij krijgen, worden zij versterkt. Dat werkt ook door richting de kinderen, waardoor zij er ook voordeel van hebben.'*

Begeleiding bij bezoeken PI

WLEODK wordt ingezet als begeleiding bij de bezoeken van de kinderen aan de ouder in de PI en volgens geïnterviewde professionals levert dit de tijdelijke verzorgers rust op. Een professional zegt hierover: *'Het geeft hen rust dat er een neutraal persoon is die de bezoeken begeleidt. Dat het kind veilig is. En dat het kind bij iemand terecht kan als een bezoek met de ouder niet positief verloopt, omdat de ouder bijvoorbeeld te veel van een kind verwacht.'*

Praktische steun

De WLEODK-vrijwilligers geven daarnaast praktische ondersteuning aan de tijdelijke verzorgers door bijvoorbeeld het halen en brengen van kinderen naar de PI, te helpen met het opruimen in huis, met het invullen van formulieren of bij het verkrijgen van een zorgtoelage voor de kinderen. De geïnterviewde vrijwilligers vertellen dat ze veel vragen krijgen over financiële ondersteuning. Vaak worden deze vragen teruggekoppeld naar de coördinator. Vrijwilligers zien het niet als behorend tot hun rol om kennis van zaken over financiën te hebben. Het gaat er volgens hen meer om dat zij samen met de tijdelijke verzorger op zoek gaan hoe zij bepaalde vragen of problemen kunnen aanpakken, omwille van de gelijkwaardigheid en het gevoel dat verzorgers of moeder er niet alleen voor staan. Een vrijwilliger: *'Ik heb echt minimaal verstand van wat er is aan*

financiële mogelijkheden en wat voor instanties er zijn. Ik merkte wel dat dat een gebrek was, want op dat moment kon ik oma daar niet mee helpen.'

Voor de tijdelijke verzorgers gaat WLEODK dus om het zijn van een vraagbaak, om zorgontlasting, ondersteuning bij bezoeken aan de gedetineerde ouder en om het bieden van praktische steun. Ook bij de tijdelijke verzorgers wordt geprobeerd het netwerk te versterken en is WLEODK een aanvulling op het professionele zorgsysteem.

Met het geven van deze mentale en praktische steun kunnen we concluderen dat WLEODK inspeelt op de eerder genoemde behoeften van de tijdelijke verzorgers: het ontlasten van de zorgtaak, het zaken op de rit krijgen en praktische steun en begeleiding bij de contacten met de gedetineerde ouder. Vaak gaat het niet om één soort steun, maar spelen allerlei steunvormen door elkaar, zoals een vrijwilliger samenvat: *'De ondersteuning heeft gezorgd voor structuur, vrije tijd voor oma, invulling van vrije tijd voor de kinderen, duidelijkheid rondom financiën en het wegnemen van zorgen van oma over haar eigen financiële situatie.'* Er is af en toe behoefte aan professionele instanties. De vrijwilligers stimuleren de tijdelijke verzorgers om zelf hulp te zoeken. Zo werd er in de interviews een casus genoemd waarin een vrijwilliger ervoor gezorgd heeft dat oma met het kind naar de huis- en kinderarts ging, omdat oma bang was voor misbruik. Het maatje kan zo'n bezoek voorbereiden en haar ondersteunen bij het maken van een afspraak met een professional. Maar het uitgangspunt is dat oma het zelf moet doen. WLEODK vormt op die manier een scharnier tussen de vrijwillige hulpverlening en het professionele zorgcircuit, en biedt de tijdelijke verzorgers steun bij de omgang met instanties.

5.4 *Andere meerwaarden en mogelijkheden*

Behalve de opbrengsten voor gedetineerde ouders, de tijdelijke verzorgers en de kinderen, kwamen er nog andere algemene meerwaarden van WLEODK uit de interviews naar voren.

Preventie: versterken eigen kracht

De ondersteuning vanuit WLEODK aan tijdelijke verzorgers levert ook op dat de eigen kracht wordt versterkt, waardoor de verzorgers volgens de respondenten mogelijk geen gebruik hoeven maken van professionele zorg. Een coördinator: *'Er zijn ontzettend veel problemen. Vooral oma's hebben het zwaar en kunnen wel steun gebruiken. Vrijwilligers kunnen de krachten van oma versterken en dit sluit weer mooi aan bij het politieke*

denken: het versterken van het netwerk om te voorkomen dat mensen in het formele zorgcircuit belanden.'

Ondersteuning door een WLEODK-vrijwilliger biedt kinderen rust. Daarnaast worden hun bezoeken aan de ouders in detentie begeleid. Door de verzorgers te ontlasten komt er ruimte voor de kinderen. Dat biedt weer mogelijkheden tot ontspanning voor de kinderen. Dit alles leidt er volgens de respondenten toe dat kinderen die nog geen hulp hebben, minder snel in het professionele zorgcircuit terechtkomen.

Versterken informele sociale netwerk

Vanaf 2012 zijn alle beroepskrachten van Gezin in Balans opgeleid in SNS: Sociaal Netwerk Strategieën en wordt dit tevens ingebed in de vrijwilligerstrainingen. De verwachting is dat hiermee de impact op het sociale netwerk de komende jaren vergroot wordt. De vrijwilligers zijn getraind in het maken van genogrammen en sociogrammen om op die manier het netwerk in kaart te brengen. Ook worden er soms Eigen Kracht-conferenties georganiseerd, gekoppeld aan WLEODK-trajecten. Als er meer bekendheid zou komen over (de werking van) WLEODK zou dit goed passen in het huidige beleid, waar het accent ligt op het versterken van het informele netwerk van hulpbehoevende burgers, aldus de geïnterviewde coördinatoren. WLEODK-vrijwilligers zijn eigenlijk de brug naar het sociale netwerk en kunnen dit informele netwerk verstevigen/vergroten. De respondenten geven wel aan dat het noodzakelijk is een vertrouwensband te hebben opgebouwd, omdat anders het netwerk niet goed inzichtelijk kan worden gemaakt. Ook moeten de vrijwilligers zichzelf niet onmisbaar maken, want het netwerk moet het weer overnemen. Coördinator: *'In dat half jaar WLEODK gaan we bijvoorbeeld bekijken tegen welke problemen opa en oma aan lopen. Dat noemen wij de knelpunten. Dan bespreken we het doel dat zij willen bereiken, en de manier waarop zij dat willen doen. De oplossing zoeken we in het inschakelen van het netwerk. Omdat het om een half jaar gaat, moet dat intensief begeleid worden.'* Vrijwilliger: *'Het stappenplan geeft houvast en het sociogram is ook goed: vrijwilligers leren in kaart te brengen hoe het met de ondersteuning in een gezin zit. De kracht van WLEODK is ook om dit netwerk inzichtelijk te maken en de betrokkenen zich bewust te laten worden van hun netwerk, want vaak hebben ze meer mensen om zich heen dan ze zelf denken.'*

Aanvulling op het professionele zorgsysteem

De geïnterviewde WLEODK-vrijwilligers vinden vrijwel allemaal hun rollen en taken helder en geven aan dat hiervoor tijdens de training ook veel aandacht is. Zij vertellen dat ze vooral een klankbord moeten zijn voor de tijdelijke verzorgers en voor de kinderen. Zij moeten verder 'op hun handen zitten'. Dit is volgens de meeste respondenten dan ook de kracht

van de methodiek: het is onafhankelijk en staat los van professionele steunsystemen waarbij er 'van alles moet'.

Vrijwilliger: *'In de trainingen is er nadrukkelijk op gehamerd dat dat het ook is en dat ik voor de rest op mijn handen moet zitten.'* Een vrijwilliger heeft meer tijd om bij (de gevoelens van) de kinderen stil te staan en om buiten de kantoortijden iets voor hen te betekenen dan een professional. Andere vrijwilliger: *'In de gezinnen waar je komt, is vaak al hulpverlening, zoals Jeugdzorg en pleegzorg, betrokken. Wat je als vrijwilliger dus kunt bieden, is dat je geen hulpverlener bent. Je bent er dus voor hen. Omdat ik geen hulpverlener ben, weet een ouder dat als er iets verkeerd gaat, wij gewoon doorgaan. Er volgt dan geen consequentie of straf. Ik denk dat het veel steun biedt dat je geen hulpverlener bent die dingen kan eisen of verwachten.'* Verder weten de kinderen bij de vrijwilliger dat diegene voor hen komt. Als de jeugdbeschermer aanwezig is, kan dat voor verschillende zaken zijn. Het vormt volgens de geïnterviewden een meerwaarde dat vrijwilligers als het ware als een buitenstaander naast een gezin staan. Ook voor de kinderen is het belangrijk dat een vrijwilliger hen niet veroordeelt en een afstand heeft, geen vriend(in) is die zij vaak zien en waarbij de angst is dat hun verhaal (op school) wordt doorverteld. Vrijwilligers benadrukken daarnaast dat er geen consequenties volgen als een kind iets met hen deelt.

Uit de interviews kan geconcludeerd worden dat vrijwilligers, met name bij deze doelgroep, een noodzakelijke aanvulling zijn voor beroepskrachten om hun taken en werkzaamheden (in het gezin) uit te kunnen voeren. Vrijwilliger: *'Oma heeft een groot vraagteken en die heb ik ook. En samen gaan we kijken hoe we dat moeten aanpakken. Dat is anders dan wanneer oma tegenover een professional zit, die weet het namelijk allemaal. Natuurlijk heb ik ook een aantal doelen of dingen waarvan ik vind dat ze relevant zijn om te zien in het contact of om te bereiken. Maar het is niet mijn werk en dat maakt het grootste verschil.'*

Het werken met vrijwilligers is volgens enkele coördinatoren iets wat geheel binnen de decentralisatiegedachte past. Het feit dat er met vrijwilligers wordt gewerkt, maakt dat er een vertrouwensrelatie ontstaat die met reguliere professionals volgens hen niet kan worden opgebouwd. De vrijwilligers zijn niet verbonden aan het professionele zorgsysteem; de vrijwilligers voelen zich daardoor veiliger en vrijer om na te gaan hoe iets zit. Een professional staat doorgaans tegenover het gezin of zit met hen aan tafel. Gedetineerde ouders zien hulpverleners dan ook meer op afstand (of als boosdoener). Bovendien is een professional als bijvoorbeeld een jeugdbeschermer geen objectieve partij, want die is de voogd van de kinderen. De vrijwilliger is neutraal en staat als het ware in hun schoenen. Vanuit die positie kan een vrijwilliger op een andere manier duidelijk

maken wat de detentie met zich meebrengt, aldus de geïnterviewde coördinatoren. Volgens de geïnterviewden vormt de laagdrempeligheid van een vrijwilliger open deuren in het contact. Door de vertrouwensband die er ontstaat, kunnen tijdelijk verzorgers dingen bij de vrijwilliger kwijt die zij niet bij een professional neer zouden leggen. Daarnaast is heel belangrijk dat de ondersteuning tijdelijk is: een vrijwilliger moet die rollen van het bestaande netwerk niet overnemen, maar kan dit wel versterken, ondersteunen en laten inzetten.

Ook uit het effectiviteitonderzoek van Humanitas blijkt dat het vrijwillige steunsysteem door betrokken instellingen erkend wordt als waardevolle aanvulling op het reguliere steunsysteem. 'Betrokken medewerkers van (jeugd)zorginstellingen en Reclassering Nederland ervaren grenzen in hun werk als professional. Zij moeten zich focussen op hun taakstelling terwijl de problematiek van deze doelgroep breder is, en ze zijn minder flexibel in de tijd die zij kunnen besteden.' (De Boer, 2013). Professionals, zoals een jeugdbeschermer of pleegzorgbegeleider, zijn gebonden aan beperkte tijd (vaak een uur) waarin ze de cliënt vooral op kantoor zien. Zij hebben ook contact met andere hulpverleners, zoals een gezinscoach, de school en schuldhulpverlening. Het is voor hen dan prettig dat een vrijwilliger zich met het begeleiden van de bezoeken bezighoudt. Een professional: *'Ik zou niet weten hoe hulpverleningsinstanties het voor elkaar moeten krijgen de kinderen een keer in de twee weken op te halen en een uur met hen op te trekken. Dat past niet in de tijd die wij ervoor hebben.'*

Voor een andere geïnterviewde professional is een meerwaarde van WLEODK dat vrijwilligers wekelijks bij het gezin - achter de voordeur - komen. Die ondersteuning wordt als wenselijk gezien, omdat er dan beter zicht is op de situatie van een jongere dan wanneer een professional dat moet beoordelen op basis van een gesprek op kantoor. Een vrijwilliger kan (een groot deel van) de dagelijkse begeleiding van een jongere op zich nemen en bijvoorbeeld meegaan naar afspraken bij instanties. Professional: *'De vrijwilliger had het meisje gestimuleerd om naar de politie te gaan en haar bij de hand genomen toen zij richting politie gingen. Op het gebied van veiligheid werd ondersteuning geboden bij het omgaan met social media. En samen met het maatschappelijk werk werd zowel de psychische als lichamelijke gesteldheid van het meisje onderzocht. Verder werd gekeken of de jongere naar school ging en werd contact met de school gezocht. Ze hadden op elk gebied een signalering.'*

6 *Beperkingen van ‘Wie let er op de kleintjes’*

In dit hoofdstuk gaan we in op de beperkingen van WLEODK die uit het onderzoek naar voren kwamen. De resultaten zijn vooral gebaseerd op de afgenomen interviews.

6.1 *Doelgroep wordt onvoldoende bereikt. Toeleiding kan beter*

Instroom rust nu volledig op schouders coördinatoren WLEODK

Uit de interviews blijkt dat WLEODK (nog) niet echt bekend is in het veld. De toeleiding naar WLEODK gebeurt nu grotendeels door een binnencoördinator van Humanitas die in de PI zit en verder gebeurt er weinig, ook niet vanuit DJI, terwijl elke PI sinds 2008 een ouderkindfunctionaris moet hebben die fungeert als aanspreekpunt voor vragen over de omgang met kinderen. Volgens de taakstelling kan deze functionaris ‘gedetineerde ouders informeren over de specifieke contactmogelijkheden met hun kinderen en verwijzen naar het aanbod van bijvoorbeeld Jeugdzorg, het Centrum voor Jeugd en Gezin en of vrijwilligersorganisaties als Humanitas’ (van der Sanne, 2008: Brief van de staatssecreteris van Justitie aan de algemeen directeuren van de penitentiaire inrichtingen).

Dit komt overeen met de bevindingen uit het onderzoek van de Universiteit Utrecht: ‘Op het gebied van de werving lijken belangrijke belemmerende factoren het feit dat de instroom volledig op de schouders van de coördinatoren rust.’ (Menting & Orobio de Castro, 2014). De medewerkers van Humanitas zijn zelf ook beperkt in het bevorderen van de instroom. Zo vertelt een van de coördinatoren: ‘Sommige vrouwen hebben eerst nog vijf weken in beperking gezeten. Dan hebben zij helemaal geen contact met buiten. Ik kan dan wel met vrouwen spreken, maar ik mag geen contact over hen naar buiten hebben. Ik mag niet met het thuisfront bellen. Je kunt dan niets voor hen betekenen.’ Daarnaast wordt het als beperkend ervaren dat de medewerkers van Humanitas in de PI geen zicht hebben of een vrouw verplaatst is. Coördinator: ‘Lastig is dat we een externe partij zijn. We hebben geen kantoor, we kunnen niet goed in het systeem van justitie. We gaan letterlijk op de afdeling zitten, maar kunnen bijvoorbeeld niet zien of een vrouw verplaatst is of al vertrokken is. Soms loop je vrouwen daardoor mis of zitten ze er te kort om iets voor

ze te kunnen betekenen. De eerste keren als je de vrouwen ziet, is het een soort aanhoren van waar de vrouwen mee zitten en vervolgens gaan we dan kijken wat we voor ze kunnen doen.'

'Tussengroep' formuleert geen steunvraag

De relevantie van WLEODK in het kader van de decentralisatie wordt door beroepskrachten uit het professionele netwerk van Gezin in Balans nog niet ingezien, aldus de geïnterviewde coördinatoren. Uitgangspunt van WLEODK is dat de ouder het vertrekpunt is van het aan te bieden traject. WLEODK is volgens de randvoorwaarden niet geschikt voor moeders van wie de kinderen al jarenlang uit beeld zijn en ook niet voor vrouwen die een verslaving of psychische stoornis hebben. Dan is er ook nog een groep vrouwen die het juist heel goed voor elkaar heeft. Een binnencoördinator vertelt hierover: *'We sluiten het project in elk geval uit als een zedendelict heeft plaatsgevonden. Maar daar komen wij niet eens mee in aanraking. En als iemand is opgepakt vanwege een zedendelict kun je er bijna van uitgaan dat Jeugdzorg of andere professionals daar al lang op zitten. Wij beginnen er ook niet aan bij mensen die zo gek zijn als een deur (Ze doelt hier op vrouwen met psychiatrische problematiek, bv. borderline). Dat is te heftig, die vrouwen hebben daar gewoon professionele ondersteuning voor nodig. En wij zijn een vrijwilligersorganisatie, dus het werk wordt uitgevoerd door vrijwilligers. Ik doe als vrijwilligerscoördinator eigenlijk al te veel buiten mijn taken. Soms ben ik bijna een matschappelijk werker.'* Een andere coördinator zegt: *'Je kunt niet een vrijwilliger in een gezin zetten waar verslavingsproblematiek aan de hand is, want daar kunnen zij niet mee omgaan. Daar zijn ze niet voor getraind en dat moet je denk ik ook niet willen.'*

Het gaat bij WLEODK dan ook vooral om de 'tussengroep', de groep tussen de groep 'die het goed voor elkaar heeft' en de reeds bij instellingen bekende groep. En dan nog moeten deze vrouwen zelf ook een traject willen. Coördinator: *'Deze moeders vragen doorgaans weinig, uit angst dat er ineens allerlei instanties betrokken worden. Het gaat aan het begin van de detentie allemaal goed, want de grote boze Jeugdzorg en de Raad voor de Kinderbescherming is alom aanwezig. Moeders vragen ook standaard aan ons of we met Jeugdzorg samenwerken. Ik probeer de vragen/behoefte van moeders inzichtelijk te maken, door hen eerst te laten vertellen en stel vragen, waarna moeders vaak toch zaken aangeven zoals dat hun kind het moeilijk heeft of dat een kind boos is op de gedetineerde ouder. Maar ook praktische vragen over de kinderbijslag, of de verzorgers het (financieel) wel aankunnen of hoe de kinderen het op school doen. Moeders durven vaak niet naar de school van hun kinderen te bellen, omdat zij naar hun idee dan moeten zeggen dat zij in detentie zitten. Ik geef dan aan dat zij dat zelf bepalen of zij dat bij de school aankaarten.'*

Zoals we al eerder aanstipten, blijkt uit het effectonderzoek van de Universiteit Utrecht dat het overgrote deel van de intakegesprekken niet tot een WLEODK-traject leidde. Het gegeven dat kinderen niet in beeld zijn, het ontbreken van een hulpvraag, de aanwezigheid van adequate hulpverlening, behoefte aan andere hulp dan WLEODK, moeilijkheden in het contact en een te korte detentie waren de belangrijkste redenen om geen traject op te starten (Menting & Orobio de Castro, 2014). Vooral bij het ontbreken van een hulpvraag is het van belang daarbij vraagtekens te plaatsen en zich af te vragen hoe deze doelgroep zo nodig wel bereikt kan worden: het kan gaan om moeders die zelf geen hulpvraag formuleren of van wie het netwerk dit niet doet. Toch kunnen zij dit misschien juist wel nodig hebben. Een geïnterviewde vrijwilliger vertelt bijvoorbeeld meerdere gesprekken bij een opvanggezin te hebben gehad, maar dat daar volgens haar te veel problemen waren. Tot twee keer toe paste het traject niet bij haar, maar bleek wel overduidelijk dat dit opvanggezin hulp nodig had. De vrijwilliger: *‘Er waren zoveel problemen en ik betwijfelde of de moeder de waarheid sprak. De vraag is of je vrijwilligers op dit soort zware gezinnen moet zetten. Je hebt meer bagage nodig, maar waarschijnlijk heeft de moeder bij de professionals mooi weer gespeeld. Zo merkte ik dat de moeder mishandeld werd en ik vond de reacties van de kinderen vreemd. Maar de laatste drie jaar was het gezin vijf keer verhuisd. Ze hadden daarom geen vaste huisarts en vertelden niemand hun verhaal. Ook kregen ze met het zoveelste consultatiebureau te maken: en zo komen ze niet in beeld bij de hulpverlening en ook niet in het professionele circuit terecht.’*

Volgens het onderzoek van de Universiteit Utrecht zou de ‘tussengroep’ wel eens de meest complexe doelgroep kunnen zijn, wat de aansluiting bemoeilijkt: ‘het ontbreken van een hulpvraag is nu een reden om geen traject op te zetten. Nu is het lastige in dit verhaal dat het niet verwoorden van een hulpvraag niet per definitie betekent dat het gezin geen hulpvraag heeft. Er kan sprake zijn van een verborgen hulpvraag, omdat de moeder bijvoorbeeld geen zicht heeft op de thuissituatie of omdat ze er mentaal niet toe in staat is die te formuleren. Daarom is het belangrijk om te bepalen hoe men verder gaat op het moment dat er geen hulpvraag wordt geformuleerd.’ De tussengroep betreft gezinnen met veel problemen en zonder goede ervaringen met de hulpverlening, waarvan moeder relatief lang en dus voor een relatief ernstig misdrijf in detentie verblijft: de moeilijkste groep (Menting & Orobio de Castro, 2014). Het contact gaat al gauw richting hulpverlening en de veiligheid van vrijwilligers kan een issue zijn.

Moet WLEODK in deze hulpverlenende rol stappen? De vrijwilligers die wij interviewden, zijn niet eenduidig in hun antwoorden. Sommigen vinden dat je niemand mag buitensluiten, anderen vinden de

contra-indicaties helder en zien het als de taak van Jeugdzorg om deze kinderen en gezinnen te begeleiden. Maar dan is er wel het probleem dat deze vaak weinig weten over detentiezaken. WLEODK zou daar mogelijk wel een rol in kunnen spelen (zie hoofdstuk 7). De coördinatoren vragen zich vooral af hoe je de tussengroep het beste kunt overtuigen om mee te doen en moeten er soms wel twee à drie gesprekken aan wijden.

Coördinator: *‘Ze willen niet dat er achter de voordeur gekeken wordt. Ik leg dan uit dat wij dat dan beter kunnen doen dan dat er later de grote professionele wereld erachter komt kijken. En dan heb je alle poppen aan het dansen.’... ‘Ik hoor en zie het wel tijdens de gesprekken die ik heb. Maar om hen uiteindelijk zover te krijgen om het duidelijk uit te leggen, is lastig. Ze dekken het liever af, uit angst voor de grote boze Jeugdzorg. Dan gaat het juist wel bergafwaarts en is het al te laat en kunnen we misschien helemaal geen ondersteuning meer bieden.’*

‘Thuisfront’ overtuigen is lastig

Aan de andere kant vertellen de coördinatoren dat áls moeders wel aan WLEODK willen meedoen, er vervolgens tijd uitgetrokken moet worden om het thuisfront te overtuigen van het nut van WLEODK. De coördinatoren gaan met de tijdelijke verzorgers in gesprek en gaan naast hen staan. Een coördinator vertelt hierover aan de hand van een recent voorbeeld hoe een traject vervolgens in gang wordt gezet: *‘Er zit nu een vrouw in detentie vanwege een heftig delict. Tegelijkertijd zijn haar man en twee broers opgepakt. Opa en oma hebben de zorg voor haar kinderen. Ik ben - een uur - met de verzorgers in gesprek gegaan. Ze zijn beiden op leeftijd, dus kunnen wellicht ondersteuning vanuit WLEODK gebruiken. Omdat de Raad voor de Kinderbescherming en Bureau Jeugdzorg betrokken zijn, heb ik de Raad laten weten dat wij met de ondersteuning van opa en oma bezig zijn. In eerste instantie wilden ze niet. Maar door toch op een bepaalde manier met hen in gesprek te gaan, gaven ze wel aan ondersteuning te kunnen gebruiken. We kijken ook of ze er zelf uit kunnen komen, want dat is de bedoeling. We bekijken de vragen, maken een plan en vragen wat ze over zes maanden bereikt willen hebben. Dat is netwerkversterking.’* In deze casus zijn opa en oma de verzorgers; ouderen die volgens de coördinator ‘op hun laatste benen lopen’. Er is een dreiging dat de kinderen mogelijk uit huis worden geplaatst (onderzoek Raad voor de Kinderbescherming). De coördinatoren proberen opa en oma ervan te overtuigen dat met ondersteuning en inschakelen van het netwerk een uithuisplaatsing voorkomen kan worden. Coördinator: *‘Dat is namelijk de grootste schrik van moeder binnen: dat de kinderen weggaan. En als zij dan weggaan, is ze bang dat zij uit elkaar worden getrokken (ieder in een ander pleeggezin).’*

In gezinnen waar al veel speelt en veel professionals betrokken zijn, moet ondersteuning door de vrijwilliger iets blijven toevoegen. Het moet

immers niet te veel worden, zo geeft een geïnterviewde professional aan. Ook dat kan een reden zijn om WLEODK niet op te starten: *‘Dan is het voor kinderen niet meer constructief om iemand in te zetten die hen ondersteunt, omdat zij al zoveel gezichten zien. Als er een extra iemand aan toegevoegd wordt, is het niet helpend meer.’* Het is in dat geval juist van belang samenwerkingsafspraken tussen de verschillende betrokkenen te maken, zodat de hulp niet als last wordt ervaren maar een steun voor het gezin blijft. Een van de geïnterviewde vrijwilligers gaf aan uit het traject te zijn gestapt vanwege de hoeveelheid aan hulpverlening: *‘Soms heb ik ook het gevoel dat moeders hulp aannemen om voldoende pluspunten te krijgen als ze weer vrij komen.’*

Professionals weten weinig over detentie

Alle geïnterviewden geven aan dat bij heftige, onveilige situaties voor kinderen een professional ingeschakeld moet worden. De vrijwilligers melden dit dan bij de coördinator. De vrijwilligers zijn in het algemeen op de hoogte van de contra-indicaties, de gezinnen die niet in het project thuishoren. Deze gezinnen komen bij professionele hulpverleners, zoals verslavingszorg en GGZ, terecht.

Een van de coördinatoren betreurt het dat er contra-indicaties zijn. Ze is het er niet mee eens dat de ondersteuning van een vrijwilliger ophoudt bij problemen als verslaving of kindermishandeling: *‘We moeten bij dit soort problematiek doorverwijzen. Terwijl ik iemand van de GGD dan hoor zeggen dat zij juist bij problematiek als kindermishandeling onze vrijwilligers goed kunnen gebruiken. In dat soort gevallen is er namelijk al veel professionele hulp. Die zeggen wat moet, en vrijwilligers wat er kan. Het is dan fijn als een vrijwilliger meeloopt die niet zijn target moet halen.’* Ook twee vrijwilligers zijn van mening dat er gezinnen zijn die andere, professionele of specifieke hulp nodig hebben, maar dat WLEODK daar gemakkelijk naast ingezet kan worden. Volgens een coördinator selecteren vrijwilligers zichzelf uit. Als zij niet met kindermishandeling kunnen omgaan, is dat als het ware hun ‘eigen’ contra-indicatie en moeten zij volgens haar niet met zo’n gezin aan de slag gaan. Als vrijwilligers er wel mee om willen leren gaan, moet Humanitas zorgen dat er een cursus op maat beschikbaar is. Op die manier kunnen vrijwilligers breder werken dan zij nu doen. Enkele vrijwilligers vinden dat je vanuit de uitgangspunten van Humanitas nooit een gezin mag weigeren. Daarentegen zijn er ook vrijwilligers die vinden dat deze gezinnen echt bij de professionele hulpverlening thuishoren en dat zij hier buiten moeten worden gehouden. Maar beperkend is dan wel dat er dus geen aanbod is dat met de detentie kan omgaan.

6.2 Status vrijwilligers

Samenwerking professionele zorgsysteem

Terugkerend onderwerp tijdens de interviews is het spanningsveld in hoeverre er een samenwerking tussen WLEODK en het professionele zorgsysteem zou moeten zijn. Aan de ene kant klinkt uit de interviews de roep om behoud van de onafhankelijke vertrouwensrelatie, dus los van het zorgsysteem. Aan de andere kant de roep om juist meer samenwerking, vooral omdat de vrijwilligers doorgaans meer zien, weten en signaleren dan de beroepskrachten, omdat zij vaker ‘achter de voordeur’ komen en een vertrouwensband hebben opgebouwd.

Als vrijwilligers zaken zien die niet goed gaan, kunnen zij - altijd in overleg met ouder - contact opnemen met de coördinator. Dit gebeurt in de praktijk ook. De coördinator plant vervolgens een gesprek met de ouder in om te kijken of er actie ondernomen moet worden. Als de ouder wil dat hulpverlening ingeschakeld wordt, kan de coördinator dat doen met bijvoorbeeld de schuldsanering of maatschappelijk werk. Ook in het geval van kindermishandeling moet de vrijwilliger niet zelf handelen (wel signaleren), maar naar de coördinator stappen. Het inschakelen van een coördinator kan overigens de vertrouwensband met de vrijwilliger wel in gevaar brengen. Coördinator: *‘Als je iets ziet wat niet kan, dan moet je als mens wel iets doen. Als een vrijwilliger ziet dat moeder haar kind mishandelt, dan melden zij dat natuurlijk. Maar dat proberen we dan alsnog bij het maatschappelijk werk neer te leggen, zodat we zelf de melding niet hoeven doen - vanwege de vertrouwensband van de vrijwilliger met moeder.’* De een past zo’n signaalfunctie naar de coördinator toe beter dan de ander, aldus de respondenten. Daarnaast weten sommige vrijwilligers volgens de respondenten te weinig om een situatie goed te kunnen inschatten. Coördinator: *‘De een pikt iets wel op en speelt het door en daar doe ik dan wat mee, maar de ander doet dat niet... Zo’n signaalfunctie kun je niet opleggen, de ene ziet meer dan de ander. Het is echt persoonsgebonden.’* Professional: *‘Een vrijwilliger kan ook een 55-plusser zijn die dat werk al in professioneel verband heeft gedaan. Ik vind dat het wel iets is waar je een beetje kaas van gegeten moet hebben. Zo zitten er bepaalde risicofactoren aan. Ik denk dat als een vrijwilliger niet een bepaalde achtergrond heeft, je niet met zekerheid kunt zeggen of de signaalfunctie eruit gaat komen.’*

De geïnterviewde vrijwilligers vertellen echter dat er niet altijd wat met hun signaal naar de coördinator wordt gedaan. Vrijwilliger: *‘Je leert om op je handen te zitten, maar het is lastig dat als je op de kleintjes moet letten en je ziet dat het netwerk het niet goed doet en de kinderen worden gepest: ‘Ik kaart dat dan aan bij de coördinator,*

maar die zegt 'daar kunnen we niks mee want we zijn vrijwilligers'.... en dat is terecht, maar wel lastig als je op de kleintjes moet letten en tegelijkertijd kun je er niks mee.' Volgens een van de geïnterviewde coördinatoren kan Gezin in Balans in de samenwerking met professionals soms te ver gaan: *'Ik heb een gezin begeleid waarin moeder haar kinderen lang niet had gezien. We hebben met alle betrokken professionals om de tafel gezeten om de ondersteuning af te stemmen. De vrijwilliger begeleidde de contacten tussen moeder en de kinderen. Zij maakte een verslag van haar bezigheden en stuurde dat naar alle professionals, want die hadden er ook mee te maken. Dan zegt Gezin in Balans dat zoiets niet mag. Dat is namelijk privacy en dat mag alleen moeder doen. Moeder zit echter in de PI, die kan dat niet doen. Ik zie op dat moment niet wat hier verkeerd aan is en dat het schadelijk zou kunnen zijn voor de vertrouwensband.'* Dit verhaal van geen verslag mogen sturen naar professionals is tegenstrijdig met wat uit andere interviews naar voren kwam. Een andere geïnterviewde professional vertelt bijvoorbeeld dat ze altijd verslagen krijgt van de WLEODK-vrijwilliger. In een andere casus wilde de professional na het bezoek met de kinderen aan de moeder een en ander nabespreken met de WLEODK-vrijwilliger. Professional: *'Ik had het idee dat het misschien meer een taak van pleegzorg was. Maar een vrijwilliger is er op dat moment, heeft moeder en kind geobserveerd en is een vertrouwd gezicht voor de kinderen. Ik denk nu dus wel dat deze taak prima bij een vrijwilliger past.'*

Taken, rollen, grenzen: niet altijd helder en moeten worden bewaakt

Selectie vrijwilligers

Belangrijk verbeterpunt uit het onderzoek van de Universiteit Utrecht is dat het bewaken van grenzen van vrijwilligers aandacht verdient en dat er meer aandacht moet zijn voor opleiding, supervisie en intervisie. Vrijwilligers in het onderzoek van de Universiteit Utrecht geven aan meer begeleiding te willen. Met het oog op de emotionele belasting vinden de vrijwilligers het belangrijk met iemand van gedachten te kunnen wisselen die minder betrokken is. Daarnaast zijn niet alle WLEODK-vrijwilligers geschikt; screening en matching zijn essentieel (Menting & Orobio de Castro, 2014). Dit gebeurt volgens de respondenten in ons onderzoek nu op een degelijke manier: een van de coördinatoren bezoekt de potentiële vrijwilliger thuis en vervolgens wordt besloten of deze geschikt is. De vrijwilliger hoeft geen ervaring of opleiding te hebben, maar moet wel een Verklaring van Goed Gedrag kunnen afgeven, affiniteit met opvoeding hebben en liefst zelf opvoeder zijn. Opvallend is wel dat veel vrijwilligers bij WLEODK een juridische achtergrond hebben, wat een pre is bij het doen van dit type vrijwilligerswerk.

Eigenschappen waaraan de vrijwilligers volgens het onderzoek van de Universiteit Utrecht zouden moeten voldoen, zijn: rustig, geduldig, flexibel, vertaalslag kunnen maken, zichzelf kunnen wegcijferen en niet te veel verwachten (Menting & Orobio de Castro, 2014). De meeste geïnterviewden in ons onderzoek vinden het goed dat een vrijwilliger naast deze genoemde eigenschappen, ook bepaalde achtergrondkenmerken heeft. Het is volgens hen een pre als het een persoon betreft die al bij een zorginstantie of op een school (met kinderen) gewerkt heeft, en waar problematieken - op wat voor gebied dan ook - aan de orde zijn geweest. Een geïnterviewde professional: *‘Voor de inzet van een getrainde/ervaren vrijwilliger kan de drempel voor degene die hulp ontvangt wellicht lager zijn.’*

Bewaken grenzen

Het is voor vrijwilligers vaak zoeken naar hun rol en grenzen. Volgens de geïnterviewde vrijwilligers is het op papier duidelijk wat er van hen verwacht wordt, maar in de praktijk pakt het vaak anders uit en is enige begrenzing goed. Vooral daar waar het de samenwerking met de professionals betreft: wat mag wel en wat niet. Sommige vrijwilligers vertellen vooral in het begin te hebben moeten zoeken naar hun rol, anderen naar hun persoonlijke grenzen. Vrijwilliger: *‘Wie ben ik om te bepalen wat een goed onderkomen voor kinderen is, of dat dat anders zou moeten? Kan ik hier iets over zeggen? Daarin liggen ook wel grenzen, want er zijn ook zaken die tegen al onze gevoelens en normen en waarden in gaan. Soms heb ik dingen laten liggen om te zien of het zou lopen of zich zou ontwikkelen en soms heb ik er vragen over gesteld.’*

Andere vrijwilliger: *‘Ik wist in het begin niet goed in kaart te brengen waar mijn taak als vrijwilliger begint en eindigt. Ik kan me voorstellen dat het per ‘geval’ varieert. Het is ook lastig waar je je als vrijwilliger wel en niet mee bemoeit. Je begeeft je toch in het leven van een ander. Je hebt daar je mening en je ideeën over. Je ziet ook wel gebieden waarop je actief zou kunnen zijn. Maar ik merkte daarin wel een bepaalde terughoudendheid bij mezelf en dat vond ik best moeilijk’.*

Bij de samenwerking met professionals is het niet altijd duidelijk wat wel en niet mag. Uiteindelijk wordt dit na gesprekken en feedback van de coördinator vaak helder.

Een coördinator en professional vinden het de rol van de coördinator om die grenzen te bewaken. Professional: *‘Je kunt ook te veel van een vrijwilliger vragen. Bijvoorbeeld wanneer de vraag wordt gesteld of de kinderen weer bij hun ouder kunnen wonen en het niet alleen gaat om het begeleiden van de ouder of van een bezoek. Humanitas moet erop toezien dat zij de rol van vrijwilligers niet oneigenlijk gaan gebruiken.’* Op het moment dat er hulpverlening in het gezin komt en professionals graag met

de vrijwilliger willen samenwerken, dan moet de vrijwilliger dat via de coördinator doen die dit in de gaten moet houden. Coördinator: *‘We hebben het namelijk wel eens mee gemaakt dat Jeugdzorg, die wel een lijstje heeft met doelen die bereikt moeten worden, gebruik wil maken van onze vrijwilligers. Als ze horen dat er een vrijwilliger bij het gezin betrokken is, plannen ze een afspraak als de vrijwilliger aanwezig is. Zij vragen de vrijwilliger dan of deze kan mee helpen met het bereiken van de doelen. Dan grijpen wij in, want dat is niet de bedoeling.’*

Grensbewaking is goed, maar de geïnterviewde vrijwilligers vinden het daarnaast ook wel logisch om de rollen en taken niet helemaal uit te schrijven. Het gaat immers om maatwerk en dat zorgt voor flexibiliteit. Een van de vrijwilligers geeft aan dat het bijna jammer zou zijn als Humanitas de taken en rollen ‘dicht zou timmeren’. Doel van Humanitas is volgens deze vrijwilliger het bieden van algehele ondersteuning die per gezin op een eigen manier wordt ingekleurd. Dat is juist de kracht ten opzichte van het professionele zorgcircuit: *‘Ik denk dat het de kracht is dat de rollen/taken niet helemaal helder zijn. Bij Jeugdzorg staat er van alles op papier waaraan de dienst of het gezin moet voldoen. Humanitas heeft ook een missie en visie, maar de taken en rollen zijn niet helemaal uitgeschreven - dat is ook maatwerk - en dat zorgt voor flexibiliteit.’*

Dubbelrollen

De rol van een vrijwilliger kan in het traject ook veranderen of hij of zij kan er een rol bij krijgen. Een vrijwilliger: *‘Ik handel niet meer binnen de richtlijnen van het project waar ik aanvankelijk voor begonnen was. Ik was er eigenlijk voor de kinderen in het gezin waar zij opgevangen worden en van wie moeder in detentie zit. Nu ben ik ook moedermaatje en maatje van oma en opa.’*

Enkele geïnterviewden vinden dat het niet altijd handig is wanneer een vrijwilliger aan meerdere partijen ondersteuning biedt. Als vrijwilligers al met moeder te maken hebben, moeten zij bijvoorbeeld per definitie geen ondersteuning bieden aan bijvoorbeeld pleegouders. Pleegouders kunnen moeder volgens hen dan als een soort tegenpartij ervaren. Zij kunnen het gevoel hebben dat de vrijwilliger aan de kant van moeder staat, dus dat die alles in het belang van moeder doet. Een ander voorbeeld: een van de geïnterviewde vrijwilligers werd door de coördinator gevraagd om met de kinderen op bezoek te gaan naar vader in detentie, terwijl zij al ondersteuning gaf aan de moeder en tijdelijke verzorgers. De vrijwilliger vroeg daarom daar een andere vrijwilliger op te zetten, omdat haar rol dan volgens haar te versnipperd zou raken. Vrijwilliger: *‘Ik ben er in het belang van moeder en oma en opa. Volgens mij gaan er andere belangen spelen als ik ook nog met vader in contact kom. Ik zou voor de kinderen wel naar de gevangenis willen rijden, maar wil niet met hen mee op*

bezoek vanwege die belangenverstrengeling. Dat zou voor mij te ingewikkeld worden.'

Aan de andere kant is het voor een gezin niet altijd wenselijk als er weer een andere vrijwilliger wordt ingezet. Zo geeft een geïnterviewde aan dat ze naast moeder en oma ook met de kinderen in contact had willen komen. Een van de kinderen wilde namelijk niets met de detentie van moeder te maken hebben en ging ook niet mee naar bezoeken aan de PI. Het was voor de vrijwilliger, maar ook voor de ondersteuning van moeder en oma, een meerwaarde geweest als de vrijwilliger ook met de kinderen hierover in gesprek had kunnen gaan. Een andere vrijwilliger vond het ook juist sterk dat ze zowel van moeder ('Bezoekmoeder') als tijdelijke verzorger het maatje was, omdat ze veel verhalen dan van twee kanten hoorde en ze daardoor een en ander meer in perspectief kon plaatsen. De wenselijkheid om een vrijwilliger aan meerdere partijen ondersteuning te laten bieden, hangt dus af van de situatie in een gezin en van de wensen en bekwaamheden van de vrijwilliger; een traject op maat.

6.3 *WLEODK wordt niet altijd uitgevoerd zoals bedoeld*

Niet alle tools worden gebruikt

Uit de interviews blijkt dat de WLEODK-vrijwilligers de tools die zij tijdens de training aangereikt krijgen, (nog) nauwelijks gebruiken. Ook verschilt de mate van terugkoppeling van de vrijwilliger naar de coördinator. De ene vrijwilliger vertelt elke week een verslag terug te koppelen naar de coördinator, de andere doet dit sporadisch. Ook blijkt het beleid inzake de eindverslagen niet eenduidig te zijn. De ene coördinator vindt dit heel belangrijk, de ander geeft aan dat vrijwilligers daar 'los mee om moeten gaan'. Volgens een geïnterviewde coördinator is het verschil in aansturing door de coördinatoren een aandachtspunt dat wel structureel in te bouwen is.

WLEODK wordt geïntegreerd aangeboden

Volgens een geïnterviewde coördinator heeft een aantal medewerkers de naam WLEODK losgelaten; sommige vrijwilligers die wij interviewden, noemen zichzelf alleen 'maatjes'. WLEODK heeft volgens hen namelijk iets betuttelends en roept mogelijk associaties met Bureau Jeugdzorg op. Ook enkele coördinatoren noemen WLEODK-vrijwilligers 'maatjes', net zoals ze dat bij ander aanbod van Gezin in Balans kunnen zijn.

Coördinator: 'Bij een moedermaatje gaat het om de begeleiding van moeders die vast hebben gezeten, bij gezinsmaatjes zit de vrouw nog

vast. Een vrijwilliger kan echter meerdere rollen en trajecten tegelijk hebben en is vooral maatje.'

Een andere coördinator geeft aan de naam WLEODK ook niet in het contact met professionals en gedetineerden te hanteren. Zij spreekt met professionals over het aanbod van Gezin in Balans in het algemeen. Coördinator: *'Mensen worden er horendol van. Zelfs de vrijwilligers weten het op den duur niet meer. Ik ga niet alles vertellen aan een net binnen gekomen gedetineerde. Die wordt al overladen met informatie en is helemaal niet toegankelijk voor informatie. Ik zeg alleen dat we hen kunnen helpen, maar ik zeg niet binnen welk project dat dan valt.'*

Vraag is dan ook of WLEODK vanuit Gezin in Balans integraal aangeboden zou moeten worden. De meeste geïnterviewde coördinatoren en vrijwilligers zijn daar voorstander van. Zij willen WLEODK liever niet als een apart aanbod benoemen, maar zien graag dat alle bezoekmoeders ook gezinsmaatjes en ondersteuners voor kinderen kunnen zijn: maatjes met verschillende doelstellingen voor verschillende doelgroepen.

Lengte traject verschilt en is soms onduidelijk

Uit de interviews blijkt dat de afgesproken duur van een half jaar voor een WLEODK-traject in de praktijk nogal verschilt. Sommige geïnterviewde vrijwilligers houden zich strikt aan die zes maanden, maar het voelt bij geen van hen goed. Vrijwilliger: *'Waarom is het eigenlijk een half jaar? Dit is kunstmatig en heeft vast met geld te maken. Heb je na een half jaar alles voor elkaar dan?'* Ook de onderzoekers van de Universiteit Utrecht melden dat vrijwilligers vaak kleine stapjes moeten nemen, wat lastig is wanneer de uitvoering van een traject onder (tijds)druk staat (Menting & Orobio de Castro, 2014). Andere vrijwilligers houden zich minder strikt aan de zes maanden. De coördinatoren vertellen dat ze vanwege de gelden het op een half jaar moeten houden, maar dat ze soms 'smokkelen'. Soms kan het ook voor een vrijwilliger lastig zijn om het traject af te ronden. Dat is vooral het geval wanneer vrijwilligers een band hebben opgebouwd met degene(n) die zij hebben ondersteund. Een van de geïnterviewde vrijwilligers raadt Humanitas aan te bedenken wat het voor een gezin kan betekenen als een vrijwilliger zich terugtrekt. Ook voor de geïnterviewde betrokken professionals is het soms niet duidelijk wanneer de ondersteuning van een vrijwilliger eindigt. Na de detentieperiode horen zij vaak niets meer van een vrijwilliger en is hun niet bekend of zij eventueel nog nazorg hebben geboden. Coördinator: *'Als een vrijwilliger een traject met een kind of tijdelijke verzorgers afrondt, is het traject ook daadwerkelijk klaar en volgt er verder geen nazorg meer vanuit WLEODK/Humanitas. Als moeder uit de PI komt, is er voor haar wel nazorg: vanuit de gemeente, de reclassering of Humanitas (traject nazorg).'*

Behalve het ‘rekken en smokkelen’ met de duur van trajecten kan het ook zo zijn dat er abrupt een einde aan de ondersteuning komt. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer een moeder zich terugtrekt en professionele hulp zoekt of wanneer de vrijwilliger uit het traject stapt.

Ook wordt de ene keer een WLEODK-traject wel voortgezet bij vervroegde thuiskomst van de moeder en de andere keer niet. Voor de vrijwilligers zijn duidelijkere afspraken over de termijn nodig. Voor kinderen is dat ook belangrijk: in het onderzoek van de Universiteit Utrecht wordt ingegaan op het feit dat het opeens afbreken van een relatie met een vrijwilliger negatief voor hen zou kunnen uitpakken (Menting & Orobio de Castro, 2014).

Tijdens de interviews kwam verder nog naar voren dat het lastig is om onduidelijkheid te hebben over continuïteit en financiering van het project. Coördinator: *‘De werkzaamheden en de voortgang van de projecten zijn afhankelijk van de politieke wind die er waait.’*

7 *Positionering ‘Wie let er op de kleintjes’*

Een van de onderzoeksvragen luidt: *wat zijn de mogelijkheden en beperkingen van het project in de samenwerking met justitie en andere professionele (jeugd)zorgorganisaties?* In hoofdstuk 4 stelden we vast dat WLEODK in een leemte voorziet wanneer het afgezet wordt tegen de behoeften van gedetineerde ouders, hun kinderen en tijdelijke verzorgers en het verder nihil aanwezige beschikbare aanbod. WLEODK biedt iets wat het professionele aanbod niet kan bieden. In dit hoofdstuk gaan we nader in op de positionering van WLEODK binnen het aanbod ‘in het veld’.

7.1 *Beperkingen positionering*

Onbekendheid bij het professionele aanbod in het veld: profilering is belangrijk

Uit de interviews blijkt dat veel professionals niet op de hoogte van zijn van WLEODK en dat ook veel vrouwen in de PI alleen door Humanitas weten dat het bestaat. Coördinator: *‘Ik vind het best erg dat we soms iemand tegenkomen die er al maanden zit en nog nooit van ons gehoord heeft.’* Ook bij Bureau Jeugdzorg wordt er weinig doorverwezen naar WLEODK terwijl dit de instelling is waarmee in de WLEODK-trajecten het meest wordt samengewerkt. Coördinator: *‘En vanuit ons gezien zou het juist mooi zijn als instellingen en BJZ meer aan ons denken bij de inzet van aanbod voor ex-gedetineerden, aan het feit dat wij maatjes kunnen bieden.’*

De geïnterviewde professionals vertellen dat het voor hen niet altijd duidelijk is met welke vragen zij bij WLEODK terecht kunnen en welke ondersteuning WLEODK biedt. Professional: *‘Ik weet wel dat bij ondersteuning bij de opvoeding Humanitas in beeld komt. Zij vragen dan meer in algemene zin of de opvoeding wel allemaal loopt. Maar ik kan niet zeggen of zij ook met een cliënt naar de financiën gaan kijken, of hoe het op school en in het huishouden gaat.’* Dezelfde respondent geeft aan dat op de website van Humanitas staat aangegeven dat WLEODK wordt ingezet op het moment dat de moeder van het gezin gedetineerd raakt. In de casussen waar zij met WLEODK samenwerkt, gaat het in beide gevallen

echter om een gedetineerde vader. Zij vindt dan ook dat Humanitas nog eens goed naar de website moet kijken: *'Hun werk lijkt nu heel zwart-wit, terwijl het dat naar mijn idee helemaal niet is. De website doet vreemd aan.'*

Betere afstemming en meer vertrouwen bij samenwerking

Sommige geïnterviewde professionals vertellen dat de afstemming tussen WLEODK en het aanbod waarmee samengewerkt wordt, in sommige gevallen beter kan. Professionals weten vaak niet goed wat een vrijwilliger wel en niet kan en mag. Het aanbod van WLEODK dient volgens hen overzichtelijker weergegeven te worden en verder ook wat de taken en rollen van vrijwilligers zijn. Daarnaast vertelt een coördinator dat zij vaak meemaakt dat een instelling aan de capaciteit van een coördinator twijfelt en dat deze instelling dan aangeeft geen behoefte te hebben aan bemoeienis van anderen. Er moet wel vertrouwen zijn in elkaar, anders werkt het niet, aldus deze respondent.

Aan de andere kant hebben we van meerdere geïnterviewden juist positieve geluiden gehoord over de samenwerking tussen professionals en vrijwilligers voor deze doelgroepen. Een vrijwilliger vertelt hier bijvoorbeeld over: *'Ik dacht na twee of drie bezoeken aan het gezin: hoe moeten we dit allemaal gaan doen? En ineens kwam de professional van buurtzorg langs en vielen er allerlei dingen op hun plek. Ze zeiden tegen mij: structuur en toezicht voor de kinderen kun je via die organisatie doen. Ik laat ze wel contact met je opnemen. En dat gebeurde inderdaad ook. Voor de financiële zaken konden we op maandagmorgen in het buurthuis terecht waarvoor ze ook de juiste persoon wisten. En voor de jongste dochter had de professional van buurtzorg contact gezocht met Jeugdzorg. Dan weet je gewoon dat het goed zit. Dat wat er gedaan moet worden, door mensen gedaan wordt die weten hoe de vork in de steel zit en wat de mogelijkheden zijn.'* Ook vertelt een geïnterviewde pleegzorgbegeleidster heel goed te hebben samengewerkt met de WLEODK-vrijwilliger die het contact van hen ging overnemen. Zij spreekt over een nauwe samenwerking in het begin van het traject. Voor elk bezoek hadden zij een afspraak, zodat zij met elkaar konden overleggen: *'En ik gaf haar dan informatie als er iets in het pleeggezin, met het pleegkind of tussen moeder en het pleeggezin gebeurd was.'* De pleegzorgbegeleider bleef niet de hele tijd bij het bezoek, maar kreeg daarna via Whatsapp of e-mail van de vrijwilliger een terugkoppeling hoe het was verlopen. Zij heeft nooit ervaren dat de vrijwilliger niet wist hoe ze met bepaalde zaken om moest gaan. En als er iets was, bespraken zij dat met elkaar.

7.2 *Mogelijkheden toekomstige positionering*

De respondenten zijn verschillend in hun mening over wie er verantwoordelijk is voor de kinderen van gedetineerde ouders en voor hun tijdelijke verzorgers. Sommigen zeggen de gemeente, anderen de reclassering en de PI. Verschillende visies om WLEODK in de decentralisatie te positioneren kwamen tijdens de interviews naar voren. We zetten de belangrijkste punten op een rij.

Gemeentelijke/ stedelijke aansturing

De meeste coördinatoren vinden het een beperking dat WLEODK nu een landelijk project is. Daardoor is het volgens hen lastig om het netwerk goed te leren kennen, zodat bij doorverwijzing meteen duidelijk is wie je moet benaderen. Coördinator: *‘Het is heel groot en heel breed en dat is een nadeel. Je moet het daardoor zelf gaan uitzoeken, je hebt weinig mogelijkheden om een netwerk aan te boren.’* Zij pleiten voor een gemeentelijke, dan wel stedelijke aansturing van WLEODK. Bij de aansturing door een gemeente of stad zou deze een signalerende taak kunnen hebben op het moment dat een ouder gedetineerd raakt. De gemeente/stad zou op dat moment al een lijn uit kunnen zetten naar Humanitas. Een geïnterviewde professional vertelt dat haar gemeente nu grotendeels vanachter het bureau werkt, met WLEODK kwamen ze achter de voordeur: *‘Wat Humanitas de gemeente heeft geboden, is dat zij daadwerkelijk achter de voordeur komen. We hebben ook samen met Humanitas gesprekken achter de voordeur gevoerd. Betrokkenen vanuit Humanitas hebben constant zicht op wat zich daar afspeelt. Dat is voor de gemeente een toegevoegde waarde.’*

Een coördinator geeft aan het fijn te vinden om per gemeente/stad een aanspreekpunt of ‘spin in het web’ te hebben, zoals een zorgoverleg-coördinator, die zij kan benaderen of waardoor je als organisatie benaderd kan worden. En als WLEODK vervolgens met een gezin aan de slag gaat, moeten zij - indien nodig - partijen als maatschappelijk werk en reclassering kunnen benaderen. Coördinator: *‘Nu komen wij zelf aan onze aanvragen en regelen wij zelf eventueel de contacten met het Veiligheidshuis. Dan kunnen we aansluiten bij een zorgoverleg. Maar het zou het mooiste zijn als het andersom zou zijn. Dat bij personen die uit detentie komen Humanitas meteen benaderd wordt. Als coördinator is het dan mijn taak om ervoor te zorgen dat die contacten goed onderhouden worden.’*

Meer verwijzers: vanuit PI, maatschappelijke hulpverlening in de wijk, Jeugdzorg maar ook school

De meeste geïnterviewden zijn van mening dat de decentralisatie kansen biedt voor de inzet van vrijwilligers zoals Humanitas die inzet. Mensen kunnen en willen bij Gezin in Balans terecht, omdat andere organisaties

de hulp die zo nodig is voor de kinderen van gedetineerden en hun tijdelijke verzorgers, niet bieden. De toeleiding naar WLEODK vanuit de PI zou in de toekomst beter kunnen en dan ook de attendering op WLEODK bij de tijdelijke verzorgers. Zij moeten in eerste instantie bij een betrokkene vanuit de gevangenis kunnen aankloppen. Daarnaast kunnen zij bij reguliere maatschappelijke hulpverlening (in de wijk) terecht. Deze aanbieders dienen met verzorgers mee te denken waar zij met hun specifieke vragen terecht kunnen, bijvoorbeeld bij WLEODK. Wat betreft de kinderen vinden de meeste respondenten dat Bureau Jeugdzorg de aangewezen partij is om hen op WLEODK te wijzen. Daarnaast zou school en het schoolmaatschappelijk werk een grote rol kunnen spelen in de toeleiding van kinderen van gedetineerden naar WLEODK.

WLEODK-vrijwilligers inzetten als aanvulling op het bestaande professionele aanbod

Volgens de geïnterviewden is een meerwaarde van WLEODK dat de ondersteuning van vrijwilligers zich vooral richt op de omgang met de detentie en de impact hiervan op de kinderen. Dat is een specifiek onderwerp en apart vakgebied waarvan de meeste professionals weinig kennis hebben. Professional: *‘Het is voor de meeste hulpverleners denk ik een unieke situatie, iets wat je maar een aantal keer meemaakt. De meeste hulpverleners zijn dan ook onvoldoende toegerust om daarin moeder en de kinderen goed te kunnen ondersteunen.’* WLEODK kan professionals tools geven hoe om te gaan met kinderen van gedetineerden en met hun tijdelijke verzorgers. De WLEODK-vrijwilligers kunnen kinderen van gedetineerde ouders geruststellen door hen de situatie van moeder uit te leggen. Het is voor moeders een prettig idee dat er iemand bij hen thuis over de vloer komt die de kinderen en opvoeders op dat moment kan helpen. Voor kinderen levert het veiligheid op. Door de vinger aan de pols te houden wordt het risico bovendien kleiner dat de kinderen afglijden. Zicht op de situatie (achter de voordeur komen) en het bieden van een vertrouwensband worden als andere belangrijke zaken genoemd tijdens de interviews.

Aansluiten bij de wijkteams

Als er al hulpverlening in een gezin aanwezig is, kan de coördinerende partij een overleg organiseren tussen de verschillende betrokken professionals. Aan het begin van het traject wordt er bijvoorbeeld een heldere taakverdeling opgesteld en wordt een stappenplan voor de ondersteuning ontwikkeld. Een overleg kan ook dienen om elkaar op de hoogte te houden en de zorg op elkaar af te stemmen. Dit gebeurt op dit moment af en toe soms al. Vaak is een WLEODK-vrijwilliger bij zo’n overleg niet aanwezig, maar soms wel. De meningen over het feit of dit wenselijk is, lopen uiteen. Sommigen vinden dat een vrijwilliger bijvoorbeeld alleen

aan het begin van het traject uitgenodigd kan worden en vervolgens op de hoogte van de samenwerking tussen de professionals kan worden gehouden.

In een overleg met bijvoorbeeld het wijkteam zou het volgens de respondenten een voorwaarde zijn dat professionals in ieder geval van op de hoogte zijn dat Gezin in Balans ondersteuning kan aanbieden in detentiezaken. Wanneer een ouder gedetineerd raakt, zou er meteen een professional betrokken moeten worden die bekijkt of er kinderen zijn en of zij al hulp krijgen (en of dat nodig is). Een geïnterviewde professional: *‘De gezinscoach moet alle partijen om de tafel krijgen. Wanneer detentie aan bod komt, dan zou automatisch Gezin in Balans betrokken moeten worden. Maar Humanitas zou ook een coördinerende rol op zich kunnen nemen. Zij moeten dan controleren of er al hulp is. Als dat niet het geval is, kunnen zij zelf een aanbod doen.’* Uit de interviews kwam verder naar voren dat in de groep van professionals binnen een wijkteam ook een aantal vrijwilligers geplaatst zou kunnen worden. Op die manier zijn de lijnen kort. Verder gaven enkele geïnterviewden aan dat bij een arrestatie ook een vrijwilliger mee zou kunnen gaan om een kindcheck te doen. De vrijwilliger kan vervolgens een terugkoppeling geven aan de gemeente. Voor gemeenten waarin detentiezaken weinig voorkomen, zien deze geïnterviewden de inzet van een vrijwilliger op afroep voor zich of kan een professional dat (voor een deel) op zich nemen. Coördinator: *‘Zij hebben bij een arrestatie bijvoorbeeld twee kinderen aangetroffen. De vrijwilliger heeft de kinderen bij oma ondergebracht en afgesproken om over twee weken terug te komen om te horen hoe het gaat en of zij hulp nodig hebben. Dan heb je hele korte lijnen en ik zou niet weten waarom een vrijwilliger dat niet zou kunnen doen.’* Anderen vinden dit te ver gaan.

8 *Samenvattende conclusies*

In opdracht van Humanitas heeft het Verwey-Jonker Instituut van oktober 2014 tot en met maart 2015 een evaluatieonderzoek uitgevoerd naar het project ‘Wie let er op de kleintjes’ (WLEODK). Hoofdvraag waarop het onderzoek een antwoord moest geven, luidt: *Waar liggen de mogelijkheden en grenzen van ‘Wie let er op de kleintjes’ waar het gaat om ondersteuning van minderjarige kinderen van gedetineerde ouders en het netwerk dat deze kinderen gedurende detentie van ouders opvangt?* Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden zijn documenten geanalyseerd en interviews afgenomen bij zes WLEODK-vrijwilligers, vier coördinatoren, vijf professionals uit het netwerk van WLEODK en bij drie buitencoördinatoren. De problematiek is dus niet vanuit kinderen, tijdelijke verzorgers en ouders bekeken, maar vooral benaderd vanuit de optiek van vrijwilligers, samenwerkende professionals en coördinatoren.

Steunbehoeften en het beschikbare aanbod

Eerst is nagegaan wat de ondersteuningsbehoeften van gedetineerde ouders, hun kinderen en tijdelijke verzorgers zijn volgens de literatuur en de geïnterviewde vrijwilligers, coördinatoren en professionals. Dit is afgezet tegen het aanbod dat voor deze groepen voorhanden is. Behoeften van gedetineerde ouders voor hun kinderen zijn volgens de literatuur en de respondenten:

- iemand waarmee ze kunnen praten;
- ondersteuning bij het vinden van een veilige woonplek voor hun kinderen.

Voor henzelf hebben ze behoefte aan:

- ondersteuning bij het contact met hun kinderen;
- horen hoe het thuis gaat;
- een luisterend oor;
- steun in de omgang met Bureau Jeugdzorg;
- praktische steun: financiële hulp, hulp bij juridische zaken en documenten die binnenkomen zoals verzekeringen.

Het aanbod dat op dit moment voor gedetineerde ouders in de Penitentaire Inrichtingen (PI's) voorhanden is, bestaat uit Medewerkers Maatschappelijke Dienstverlening en geestelijk verzorgers. Ook is er het

moeder-en-kindhuis in Ter Peel. Daarnaast is er in enkele PI's het opvoedingsondersteunende project 'Betere Start' van de Dienst Justitiële Inrichtingen, waarbij moeders in de laatste drie maanden van hun detentie voorbereid worden op hun terugkeer in het gezin. Verder is er geen specifiek professioneel aanbod voor deze doelgroep voorhanden. Het vrijwilligersaanbod van Gezin in Balans van Humanitas, waaronder WLEODK valt, probeert deze leemte te vullen. De 'Bezoekmoeders' zijn het bekendst: de effecten op de moeder zijn groot, zo blijkt uit de Rendementsanalyse 2013 (De Boer, 2013). Als een moeder uit detentie komt, is het de bedoeling dat ze overgedragen wordt aan een nazorgcoördinator, maar in de praktijk blijken slechts enkele gemeenten daarover te beschikken, terwijl gemeenten al sinds 2004 verantwoordelijk voor de nazorg zijn.

Kinderen van gedetineerde ouders worden ook wel de verborgen slachtoffers van detentie genoemd. Zij hebben volgens de literatuur en de geïnterviewde vrijwilligers, coördinatoren en beroepskrachten uit het veld de volgende steunbehoeften:

- praten met onafhankelijk betrouwbaar iemand;
- psychische ondersteuning;
- informatie over de detentie van hun ouder.

Als een moeder gedetineerd raakt, moet nu via een kindcheck gekeken worden of zij kinderen heeft en of deze opgevangen worden, maar in de praktijk gebeurt dit nog amper. Er is geen specifiek professioneel aanbod voor kinderen van gedetineerde ouders. Ook in de PI zelf wordt kinderen weinig steun geboden. Als kinderen van gedetineerden niet bij het Centrum voor Jeugd en Gezin, maatschappelijk werk of ander professioneel aanbod aankloppen, blijven ze vaak volledig uit beeld. En als ze er wel steun zoeken, hebben deze instanties vaak geen tools om deze kinderen de benodigde ondersteuning te kunnen geven.

De tijdelijke verzorgers hebben de volgende behoeften:

- zaken op de rit krijgen; ondersteuning bij praktische zaken;
- contacten met instanties;
- omgaan met de detentie van de ouder;
- ontlasten zorgtaak.

Ook voor de tijdelijke verzorgers is er geen specifiek aanbod. Ze kunnen nu aankloppen bij het Centrum voor Jeugd en Gezin, maatschappelijk werk of andere instanties, maar die weten vaak weinig van gedetineerde doelgroepen, hebben geen tools hoe zij hen moeten begeleiden en de ondersteuning die zij kunnen bieden, is vaak niet gerelateerd aan de opvang van de kinderen.

Geconcludeerd kan worden dat WLEODK voor zowel de gedetineerde ouders, hun kinderen als de tijdelijke verzorgers volgens de geïnterviewde vrijwilligers, betrokken professionals en coördinatoren in een behoefte voorziet, gezien de steunvragen die zij hebben. Er is geen ander aanbod voorhanden dat expliciet ondersteuning biedt in de behoefte van gedetineerde ouders aan dat er iemand is voor hun achterblijvende kinderen om mee te praten en te ontspannen, die ondersteuning biedt bij het contact met de kinderen en bij de omgang met praktische zaken en contacten met Bureau Jeugdzorg. Ook WLEODK een duidelijke leemte in het aanbod voor kinderen van gedetineerden. Het biedt kinderen een maatje om mee te praten, te ontspannen en van wie ze informatie kunnen krijgen over detentiezaken. En ook voor de tijdelijke verzorgers voorziet WLEODK in een behoefte aan hulp in het omgaan met detentie van de ouder(s) en het oppakken van de zorgtaak die allerlei vragen en moeilijkheden met zich meebrengt, omdat er nu geen expliciet aanbod voor hen voorhanden is.

Opbrengsten van WLEODK

Uit de interviews blijkt dat WLEODK voor de gedetineerde ouders volgens de respondenten vooral oplevert:

- rust, een veilig gevoel door onafhankelijkheid;
- verbetering van de relatie met kind;
- ondersteuning in de omgang met Jeugdzorg.

Moeders hebben volgens de respondenten vaak het idee dat het inzetten van WLEODK het enige is wat zij kunnen doen voor het thuisfront. Doordat een WLEODK-vrijwilliger losstaat van het professionele zorgsysteem en de moeders vaak onprettige ervaringen hebben met Bureau Jeugdzorg, krijgen zij snel een vertrouwensband met de vrijwilliger. Daarnaast zien de geïnterviewde vrijwilligers en coördinatoren dat WLEODK van groot belang is voor (het herstellen van) de relatie met de kinderen.

De opbrengsten van WLEODK voor de kinderen zijn volgens de geïnterviewde vrijwilligers, coördinatoren en professionals met wie WLEODK samenwerkt:

- bevordering (veilig) contact met de gedetineerde ouder;
- ontspanning;
- mentale ondersteuning: praten, voorlichten en netwerk versterken;
- signalering en begeleiding contact instanties.

De respondenten vertellen dat WLEODK het meest wordt ingezet bij kinderen van gedetineerden met als doel het contact met de ouder te bevorderen. WLEODK kan structuur aanbrengen in de bezoeken aan de gedetineerde ouder, ondersteunen bij het rijden van en naar de PI,

voorzien in een veilig contact en een kind voorbereiden op bezoeken. Daarnaast gaan kinderen vaak met een WLEODK-vrijwilliger naar de speeltuin of doen ze spelletjes. De WLEODK-vrijwilliger is emotioneel niet bij de ouder betrokken; een kind kan open over de detentie met hem/haar praten en de vrijwilliger kan het kind kennis verstrekken als het gaat om de detentie. Bij de oudere kinderen wordt het netwerk in kaart gebracht en soms worden deze kinderen ook door WLEODK begeleid in de contacten met instanties. De vrijwilligers hebben namelijk een grote, actieve, signalerende rol in het constateren van problemen bij kinderen. Op deze manier werkt WLEODK preventief en wordt voorkomen dat kinderen nog verder in de problemen komen of in de zware Jeugdzorg belanden.

De opbrengsten voor de tijdelijke verzorgers zijn volgens de respondenten:

- mentale ondersteuning: luisterend oor op basis van vertrouwen, los van professionele aanbod;
- ontlasten: antwoorden geven op opvoedvragen en detentiespecifieke vragen, oplossingen zoeken;
- begeleiding bij bezoeken PI;
- praktische steun.

De psychische ondersteuning is een grote meerwaarde van WLEODK; juist het feit dat het om een vrijwilligersproject gaat waar andere verwachtingen zijn dan bij een professionele interventie, maakt dat veel vrijwilligers een vertrouwensband opbouwen. Zij fungeren als praatpaal, klankbordgroep en klagmuur. Samen met de tijdelijke verzorgers kunnen de vrijwilligers nadenken over oplossingen bij problemen in de opvoeding of bij vragen over detentiespecifieke zaken; zo worden zij ontlast. Ook geeft het de tijdelijke verzorgers een rustig gevoel wanneer zij weten dat een neutraal persoon de bezoeken in de PI begeleidt. En daarnaast zijn zij gebaat bij de praktische ondersteuning die de WLEODK-vrijwilligers bieden.

Deze opbrengsten voor gedetineerde ouders, hun kinderen en tijdelijke verzorgers volgens de geïnterviewde vrijwilligers, coördinatoren en professionals sluiten aan bij de doelen die Gezin in Balans met WLEODK voor ogen heeft:

- Het doorbreken van het emotionele en sociale isolement van betrokken kinderen (luisterend oor, activeren, vrijetijdsbesteding).
- Het versterken van het netwerk dat de kinderen opvangt tijdens detentie (ondersteuning bij zowel opvoedingsvragen als praktische zaken).
- Het verbeteren van de relatie tussen moeder en kind tijdens detentie.

- Het doorbreken van taboes (het bevorderen van open communicatie tussen moeder en kind, tussen kind en directe omgeving, het bevorderen van positieve media-aandacht).
- Waar mogelijk, het voorkomen van zwaardere (jeugd)hulpverlening en het verlagen van de drempel naar reguliere organisaties die deze kinderen en het sociale netwerk dat ze opvangt kunnen ondersteunen.
- Waar nodig, het inschakelen van professionele zorg (bron: document onderzoeksvraag Humanitas 2014).

Tijdelijke opvoeders en kinderen van gedetineerden worden door de WLEODK-vrijwilligers begeleid bij het ondersteunen van het moederkind-contact en daarmee bij het doorbreken van het taboe dat hierop rust. Voor moeders resulteert dit dikwijls in een verbeterde relatie met hun kinderen: een van de beoogde doelen van WLEODK. Iets wat geen doel is, maar wel vaak uit de interviews naar voren kwam, is de ondersteuning bij de contacten met Jeugdzorg. Als we de opbrengsten voor de kinderen relateren aan de doelen, blijkt het bieden van een luisterend oor en leuke dingen doen belangrijk volgens de respondenten. Een WLEODK-vrijwilliger wordt gezien als een betrouwbare ‘buitenstaander’ waar kinderen tegenaan kunnen praten. WLEODK heeft een grote rol in het signaleren en doorverwijzen, en kan daarmee de drempel naar organisaties verlagen en zwaardere hulpverlening voorkomen.

Met het geven van de mentale en praktische steun van WLEODK-vrijwilligers aan de tijdelijke verzorgers worden zij versterkt en in hun kracht gezet. WLEODK kan als schakel fungeren tussen de vrijwillige hulpverlening en het professionele zorgcircuit en daarmee ook voor de tijdelijke verzorgers mogelijke zware hulpverlening voorkomen.

Uit de interviews kwamen, naast de opbrengsten voor de gedetineerde ouders, hun kinderen en de tijdelijke verzorgers, nog andere meerwaarden van WLEODK naar voren. WLEODK draagt volgens de respondenten bij aan:

- preventie: versterken eigen kracht;
- versterken informele, sociale netwerk.

En is:

- een aanvulling op het professionele zorgsysteem.

De kern van WLEODK bestaat uit het versterken van de eigen kracht van de betrokkenen. Dit kan preventief werken en ervoor zorgen dat zij minder snel in de (zwaardere) zorg belanden. Door de tools die de WLEODK-vrijwilligers inzetten, wordt het netwerk van de kinderen van gedetineerden en de tijdelijke verzorgers in kaart gebracht dat de steun op een gegeven moment van de vrijwilliger kan overnemen. Daarnaast is

de grote meerwaarde van WLEODK het feit dat het losstaat van de professionele zorg waarmee vaak negatieve ervaringen zijn.

Beperkingen van WLEODK

Naast de mogelijkheden zijn door documentatie en interviews ook de beperkingen van WLEODK verkend. De beperkingen zijn:

- De doelgroep wordt onvoldoende bereikt.
- De status van de vrijwilligers.
- WLEODK wordt niet altijd uitgevoerd zoals bedoeld.

Door onbekendheid van WLEODK ‘in het veld’ wordt er (nog) weinig doorverwezen naar WLEODK. Daarnaast is WLEODK vooral bedoeld voor de ‘tussengroep’ van gedetineerde moeders: de groep die inzit tussen de groep ‘die het goed voor elkaar heeft’ en de reeds bij instellingen bekende groep. Volgens het onderzoek van de Universiteit Utrecht is deze groep misschien wel het meest complex, doordat zij vaak zelf geen hulpvraag formuleren; ‘de tussengroep betreft gezinnen met veel problemen en zonder goede ervaringen met de hulpverlening waarvan de moeder relatief lang en dus voor een relatief ernstig misdrijf in detentie verblijft.’ (Menting & Orobio de Castro, 2014). En als moeders willen meedoen, kost het tijd om naast de verzorgers te gaan staan en met hen mee te denken. Bij heftige, onveilige situaties vinden vrijwel alle respondenten dat professionele zorg ingeschakeld moet worden; probleem is echter dat deze organisaties vaak geen tools hebben hoe om te gaan met deze aan detentie gelinkte problematieken. De meningen zijn onder de respondenten sterk verdeeld of je een WLEODK-vrijwilliger in een gezin met contra-indicaties en ‘te heftige’ problematiek moet plaatsen. Sommigen vinden dat WLEODK een goede aanvulling kan zijn en dat vrijwilligers die dat kunnen en willen daar, met goede begeleiding door de coördinator, prima op ingezet kunnen worden. Anderen vinden dit echt buiten WLEODK liggen.

De status van vrijwilligers is soms belemmerend in de samenwerking met professionele instanties. Instanties weten vaak niet wat WLEODK inhoudt en wat zij kunnen verwachten van een vrijwilliger. Aan de andere kant weten vrijwilligers vaak niet wat zij wel en niet in die samenwerking mogen en gaan de coördinatoren hier in de aansturing ook anders mee om. Taken, rollen en grenzen moeten zowel extern als intern beter geprofileerd worden. Dit geldt ook voor dubbelrollen van vrijwilligers: soms pakt dit wel goed uit, soms niet. Aan de andere kant gaat het om trajecten op maat en vinden de meeste respondenten juist daarom dat Humanitas het op papier niet helemaal moet dichttimmeren.

Een laatste beperking is dat WLEODK niet altijd wordt uitgevoerd zoals bedoeld. Dit heeft vooral te maken met een verschillende aansturing door

de coördinatoren. Sommige vrijwilligers gebruiken alle tools, anderen helemaal niet. Ook wordt WLEODK steeds vaker geïntegreerd aangeboden en gaan de WLEODK-vrijwilligers in elk geval in de profilering extern soms op in het algemene ‘overall’ aanbod van Gezin in Balans door ze ‘maatjes’ te noemen. Daarnaast is er onduidelijkheid over de lengte van de trajecten. Uit de interviews blijkt dat de afgesproken periode van een half jaar nogal verschilt. Sommige coördinatoren houden zich er strikt aan, anderen gaan er flexibel mee om.

Positionering in het veld

Binnen het veld is een beperking van WLEODK dat het aanbod nog erg onbekend is. Uit de interviews blijkt dat veel professionals niet op de hoogte zijn van WLEODK of niet weten met welke vragen ze bij WLEODK terecht kunnen en wat zij van een vrijwilliger kunnen verwachten. Dit heeft te maken met profilering, bekendheid en vertrouwen. Verschillende visies om WLEODK in de decentralisatie te positioneren, passeerden tijdens de interviews de revue. Gepleit wordt voor een gemeentelijke/stedelijke aansturing, voor meer verwijzers - waaronder ook de school valt - en voor meer inzet van de vrijwilligers als aanvulling op het bestaande aanbod dat geen kaas gegeten heeft van dit onderwerp. Tot slot is aansluiting van WLEODK bij bestaande zorgoverleggen en wijkteams een belangrijke aanbeveling van de respondenten. In deze overleggen kan dan ook afstemming worden bereikt over die gezinnen waar nu geen aanbod voor is.

9 *Aanbevelingen: ‘Wie let er op de kleintjes’: what works?*

Doel van het onderzoek was de vraag te beantwoorden wat de mogelijkheden en grenzen zijn van ‘Wie let er op de kleintjes’, waar het gaat om ondersteuning van minderjarige kinderen van gedetineerde ouders en de verzorgers die deze kinderen gedurende de detentie van de ouders opvangen. In dit hoofdstuk gaan we in op de vraag waar aanpassingen nodig zijn voor een zo optimaal mogelijke methodiek.

De conclusies uit het onderzoek zoals beschreven in hoofdstuk 8 zijn besproken tijdens een feedbackbijeenkomst waar betrokkenen bij WLEODK aanwezig waren: vertegenwoordigers van Humanitas, enkele vrijwilligers en professionals. Zij herkenden zich volledig in de bevindingen. Volgens hen is de belangrijkste slotconclusie van het onderzoek dat WLEODK een duidelijke meerwaarde heeft voor zowel de kinderen van gedetineerden, de tijdelijke verzorgers als de gedetineerde ouders. Het bestaande aanbod zoals het Centrum voor Jeugd en Gezin, maatschappelijk werk en Bureau Jeugdzorg mist de deskundigheid en de tools om met de aan detentie gelinkte problematiek voor deze doelgroepen om te gaan. Het wordt door de professionals met wie wordt samengewerkt, gewaardeerd dat de WLEODK-vrijwilligers specifieke kennis hebben van detentie. De handelingsverlegenheid die vaak aanwezig is bij hulpverleners om taboes rondom detentie te bespreken, is bij WLEODK-vrijwilligers niet aanwezig. WLEODK werkt preventief en versterkt de eigen kracht van kinderen en tijdelijke verzorgers door het netwerk te versterken. Het is dan ook een waardevolle aanvulling op het professionele zorgsysteem. Gezien de beperkingen en grenzen waar de betrokkenen volgens het onderzoek op dit moment tegenaan lopen, is tijdens de feedbackbijeenkomst gebrainstormd over een aanpassing van de methodiek. In dit slothoofdstuk zetten we de aanbevelingen die uit deze bijeenkomst voortvloeiden op een rij. We beschrijven de *what works*-elementen volgens het onderzoek en de feedbackbijeenkomst naar doelstellingen, doelgroep, toeleiding, inhoud van de methodiek en positionering in het veld in de vorm van aanbevelingen.

Doelstellingen

Stel de doelstellingen van WLEODK bij en vul ze aan.

Op dit moment zijn de doelstellingen van WLEODK als volgt geformuleerd:

- Het doorbreken van het emotionele en sociale isolement van betrokken kinderen (luisterend oor, activeren, vrijetijdsbesteding).
- Het versterken van het netwerk dat de kinderen opvangt tijdens detentie (ondersteuning bij zowel opvoedingsvragen als praktische zaken).
- Het verbeteren van de relatie tussen moeder en kind tijdens detentie.
- Het doorbreken van taboes (het bevorderen van open communicatie tussen moeder en kind, tussen kind en directe omgeving, het bevorderen van positieve media-aandacht).
- Waar mogelijk het voorkomen van zwaardere (jeugd)hulpverlening en het verlagen van de drempel naar reguliere organisaties die deze kinderen en het sociale netwerk dat ze opvangt kunnen ondersteunen.
- Waar nodig inschakelen van professionele zorg (bron: document onderzoeksvraag Humanitas 2014).

Naar aanleiding van de discussie uit de feedbackbijeenkomst zou aan de eerste doelstelling ‘het doorbreken van het emotionele en sociale isolement’ toegevoegd moeten worden dat het hierbij specifiek gaat om het bespreekbaar maken van de situatie voor het kind. De deelnemers aan de feedbackbijeenkomst beamen de conclusie van het onderzoek dat WLEODK vooral gaat om het bieden van een luisterend oor. De vrijwilligers hebben bovendien een grote, actieve, signalerende rol in het constateren van problemen bij kinderen. Op deze manier werkt WLEODK preventief en wordt voorkomen dat kinderen nog verder in de problemen komen of in een zwaar jeugdzorgtraject belanden. Transparantie in het bespreekbaar maken van de situatie voor kinderen is volgens de deelnemers aan de feedbackbijeenkomst heel belangrijk. Er is vaak sprake van een geheime en leugenachtige sfeer door schaamte bij de ouders. De rol van de WLEODK-vrijwilliger is te checken of het kind van de situatie afweet en daar vervolgens de juiste invulling aan te geven. Deze doelstelling mag volgens de deelnemers aan de feedbackbijeenkomst dan ook nog scherper geformuleerd worden.

In de derde doelstelling moet ‘moeder’ veranderd worden in ‘ouder’. WLEODK biedt niet alleen begeleiding aan moeders, maar ook aan vaders. Ook in de profilering (bv. op de website) van WLEODK moet duidelijk zijn wat de ondersteuning van de vrijwilligers inhoudt en voor wie deze bedoeld is.

Uit het onderzoek en de discussie in de feedbackbijeenkomst blijkt dat veel vrijwilligers een belangrijke signalerende taak hebben. Onder de vijfde doelstelling ‘waar mogelijk het voorkomen van zwaardere (jeugd)

hulpverlening' zou die signalering nog wat explicieter geformuleerd kunnen worden; daarmee wordt tegelijkertijd WLEODK extern beter geprofileerd.

Verder kan volgens de deelnemers aan de feedbackbijeenkomst aan de doelstellingen toegevoegd worden:

- *Het voorkomen van maatschappelijke uitval van kinderen.*

Belangrijke doelstelling van WLEODK is het voorkomen van maatschappelijke uitval op korte, maar ook op lange termijn. Bijvoorbeeld door te voorkomen dat kinderen later in de criminaliteit komen.

- *Omgaan met contacten met (zorg-)instellingen.*

WLEODK wordt vaak ingezet om de contacten met Jeugdzorg te bevorderen. Deze brugfunctie wordt als een belangrijke taak van de vrijwilligers en coördinator gezien. De brugfunctie zou volgens de deelnemers aan de feedbackbijeenkomst wel alleen een bemiddelende of schakelende rol moeten zijn waar de ouder en/of tijdelijke verzorger altijd bij betrokken is. Het doel is om de ouder of de tijdelijke verzorgers aan te moedigen om efficiënt gebruik te maken van beschikbare diensten, voorzieningen en regelingen.

- Informatie verstrekken over praktische, detentiespecifieke zaken als wat er mogelijk is in de PI qua bezoek(tijden) en contact.
- Samenwerken met medewerkers in de PI.

Over deze laatste aanvulling werd tijdens de feedbackbijeenkomst gezegd dat het belangrijk is (meer) samen te werken met mensen die binnen de PI actief zijn.

Doelgroep

Sluit geen kinderen en tijdelijke verzorgers uit van deelname aan WLEODK.

Uit het effectonderzoek van de Universiteit Utrecht (Menting en Orobio de Castro, 2014) blijkt dat er in 2013 door 4 verschillende coördinatoren 226 intakegesprekken werden gevoerd en dat 88,1 procent van de intakegesprekken niet resulteerde in een WLEODK-traject. Volgens de aanwezigen bij de feedbackbijeenkomst is de instroom echter groter dan in het rapport gesuggereerd wordt. In de huidige praktijk wordt een aantal criteria en contra-indicaties gehanteerd die bepalen welke moeders tot de doelgroep behoren. WLEODK is volgens de randvoorwaarden niet geschikt voor moeders van wie de kinderen al jarenlang uit beeld zijn. Verder is WLEODK ook niet geschikt voor vrouwen die een verslaving of psychische stoornis hebben. De aanwezigen bij de feedbackbijeenkomst zijn echter van mening dat alle kinderen met een ouder in detentie in aanmerking zouden moeten kunnen komen voor WLEODK. De opvangvorm of de duur van detentie zou daarin niet bepalend mogen zijn, noch de zwaarte van

de problematiek van de ouder. De aanwezigen bij de feedbackbijeenkomst denken dat de vrijwilligers alle kinderen en tijdelijke verzorgers zouden moeten aankunnen. Vrijwilligers die met 'complexe' gezinnen willen en kunnen werken, selecteren zichzelf namelijk vaak uit. Een coördinator moet door het bewaken van grenzen in de gaten houden of een vrijwilliger het traject aankan of niet.

Heb meer aandacht voor het formuleren van een steunvraag.

Dat uit het onderzoek van de Universiteit Utrecht blijkt dat gezinnen nu niet bereikt worden wegens het door henzelf niet kunnen formuleren van een steunvraag, wordt door de bij de feedbackbijeenkomst aanwezige Humanitas-medewerkers betreurd. In de werkwijze van Humanitas zit volgens hen namelijk expliciet verankerd om deze vraag naar boven te halen. Naar aanleiding van het onderzoek kan geconstateerd worden dat hier wellicht nog meer op ingezet moet worden.

Toeleiding naar WLEODK

Maak WLEODK in eerste instantie bekend via Centra voor Jeugd en Gezin WLEODK is, zoals blijkt uit de interviews, nauwelijks bekend in het 'veld' van zorgaanbieders als Pleegzorg, Jeugdzorg en Veiligheidshuizen. Ook scholen zijn niet bekend met WLEODK. Er is meer profilering en publiciteit nodig om te zorgen dat WLEODK bekend raakt: wat is het, wat kunnen andere aanbieders eraan hebben en hoe kunnen kinderen van gedetineerden en hun tijdelijke verzorgers worden aangemeld? Aangezien daarin wellicht prioriteiten gesteld moeten worden, zou de PR-inspanning volgens de betrokkenen bij de feedbackbijeenkomst in eerste instantie vooral gericht moeten zijn op het verkrijgen van bekendheid bij de Centra voor Jeugd en Gezin, die een spilfunctie in de gemeente hebben. Hier kan een stapsgewijze aanpak op worden bedacht. Als WLEODK daar bekend is, dan zou het via hen bij de wijkteams bekend kunnen raken.

Zorg voor betere toeleiding vanuit de PI

Daarnaast is expliciete aandacht voor toeleiding vanuit de PI relevant. Elke PI moet sinds 2008 een ouderkindfunctionaris hebben die als aanspreekpunt dient voor vragen over de omgang met kinderen. Volgens de taakstelling kan deze functionaris 'gedetineerde ouders informeren over de specifieke contactmogelijkheden met hun kinderen en verwijzen naar het aanbod van bijvoorbeeld de Jeugdzorg, het Centrum voor Jeugd en Gezin en/of vrijwilligersorganisaties als Humanitas' (DJI, 2008). Dit gebeurt nu nog te weinig. Ook de casemanagers die verantwoordelijk zijn voor de re-integratietrajecten kunnen een rol spelen in de toeleiding. Per PI verschilt het nu hoe ouders geïnformeerd worden. De omgang met kinderen en dus WLEODK zou direct ter sprake moeten komen. Voorts werd in de feedbackbijeenkomst geconcludeerd dat aanmelding voor

WLEODK ook via de kinderen of tijdelijke verzorgers zelf kan lopen of anderen die bij de kinderen betrokken zijn, zoals de leerkracht. Wel moet altijd toestemming van de gezaghebbende ouder worden verkregen. De ouders zijn het vertrekpunt van WLEODK.

Inhoud WLEODK

In de feedbackbijeenkomst is een aantal aanbevelingen geformuleerd die betrekking hebben op de inhoudelijke werkwijze van WLEODK.

Onderscheid WLEODK van andere Gezin in Balans-projecten

WLEODK is een van de projecten van Gezin in Balans. Het is voor buitenstaanders niet altijd duidelijk waarin het verschil zit met de andere maatjesprojecten. Bij WLEODK wordt er gewerkt volgens dezelfde principes als in de andere projecten van Gezin in Balans. Het gaat erom dat de vrijwilligers een basishouding hebben die is gericht op het contact van mens tot mens. Doel is netwerken versterken, empoweren en jezelf als maatje 'misbaar' maken. Er wordt gewerkt op basis van gelijkwaardigheid en contacten met instanties lopen via de beroepskrachten. Het gaat verder om de uitgangspunten als het 'op je handen zitten' en vraaggestuurd werken vanuit ondersteuningsbehoeften. De gezinnen geven zélf aan op welke gebieden zij steun wensen: hun vragen staan centraal. In de training voor WLEODK-vrijwilligers zit hierin geen verschil in vergelijking met de trainingen van andere projecten van Gezin in Balans. Het onderscheid van WLEODK met de andere projecten zit 'm volgens de deelnemers aan de feedbackbijeenkomst in het feit dat het zich richt op kinderen van gedetineerden en op de tijdelijke verzorgers om maatschappelijke uitval van kinderen van gedetineerde ouders te voorkomen door:

- Te investeren in de ondersteuning van achterblijvende kinderen en het sociale netwerk dat deze kinderen opvangt.
- Te investeren in het verbeteren en onderhouden van de relatie tussen kinderen en ouders tijdens detentie.
- Te investeren in het verminderen van het (sociale) isolement van achterblijvende kinderen.

Heb (meer) aandacht voor de signalerende functie van de vrijwilliger.

Goede communicatie met de coördinator is daarin een voorwaarde.

Daarnaast moet er (meer) aandacht zijn voor signalering van de WLEODK-vrijwilliger rondom problemen die er kunnen spelen bij de kinderen. De vrijwilligers hebben behoefte aan ondersteuning bij wat zij kunnen en moeten doen met de signalen van kinderen. In principe zouden zij dit moeten bespreken met de tijdelijke verzorgers, maar wat als deze het niet serieus nemen of niet weten hoe te handelen? De coördinator heeft hierin een belangrijke ondersteunende rol in het contact met de vrijwilligers. Een vrijwilliger zegt hier tijdens de

feedbackbijeenkomst over: *‘Door communicatie met de coördinator kun je veel ondervangen. Als er bijvoorbeeld een vrijwilliger is die zelf geen kinderen heeft en nooit met kinderen heeft gewerkt, is die signaleringsfunctie lastig. Het is belangrijk dat je je observaties dan ergens kunt neerleggen, dat er iemand meedenkt.’* De coördinator moet de sparringpartner van de vrijwilliger zijn bij het besluiten of een signaal bij instanties terechtkomt of niet. Die hoort te vragen: wat heb je nodig om het bespreekbaar te maken met de ouder/verzorger om te zorgen dat die stappen zet die goed zijn voor het kind? Dan kan de coördinator bijvoorbeeld tools aanreiken of meegaan op bezoek. De beweging moet van de kant van de coördinator komen, niet van de vrijwilliger richting een professional/instantie, zoals dat nu soms gebeurt volgens de onderzoeksresultaten.

Zorg voor een duidelijke, eenduidige aansturing door de coördinatoren
Het is de taak van de coördinatoren dat zij aansturen dat WLEODK wordt uitgevoerd zoals bedoeld en hierin één lijn trekken. Zij moeten erop toezien dat de tools worden gebruikt en dat er een uniforme terugkoppeling is van vrijwilliger naar coördinator en van vrijwilliger naar gezin. Ook is het juist bij WLEODK, in vergelijking met andere trajecten van Gezin in Balans, in verband met de complexe problematiek van groot belang dat een coördinator de grenzen van de vrijwilliger in de gaten houdt en ook voor ogen houdt wat een vrijwilliger kan en wil. Vrijwilligers gaven tijdens de feedbackbijeenkomst bijvoorbeeld aan vaker terug te willen horen wanneer zij dan precies over een grens gaan wat niet meer past bij hun taak. Een idee dat geopperd werd, is om na elk bezoekje een kort verslag te maken middels een format. In dat format zouden dan de kernelementen van WLEODK naar voren moeten komen, zodat vrijwilligers herinnerd worden aan wat zij moeten doen. Hierdoor vindt direct een soort ‘check’ van het gebruik van de tools plaats. Bijvoorbeeld: heb je al een genogram gemaakt?

Maak de taken van vrijwilligers duidelijk

Het is nu vaak niet helder waarin de rol van de vrijwilligers zich onderscheidt van de taken van een professional. Deze taken en rollen moeten voor vrijwilligers helderder worden. Randvoorwaarde is wederom een goede communicatie hierover tussen coördinatoren en vrijwilligers.

Betrek vaders erbij

Tijdens de feedbackbijeenkomst werd gepleit voor een integrale aanpak van WLEODK waarbij de verbinding tussen vaders en moeders wordt gelegd. Zoals het nu naar voren komt, lijkt het alsof er bij WLEODK een eenzijdige opstelling is vanuit de moeders, maar de vaders moeten er ook (meer) bij worden betrokken.

Maak de duur van het traject flexibel

De duur van het traject moet niet te veel dicht getimmerd worden, zoals dat nu soms wel gebeurt, maar afgestemd worden op de ondersteuningsvraag, aldus de deelnemers aan de feedbackbijeenkomst. Een van hen stelt: *'Als je vraaggestuurd werkt, volgt de duur daaruit. Als je merkt dat de gemiddelde looptijd omhoog gaat, moet je als organisatie kijken hoe dat komt (hebben we de problematiek onderschat? Zijn we vergeten ons onmisbaar te maken?)'*. Ook moet meer gekeken worden naar wat het voor een kind betekent wanneer een ondersteuningstraject opeens wordt afgebroken.

De gemeente heeft meer verantwoordelijkheid gekregen voor nazorg. Dus verlenging van het traject na de detentie zou daarom misschien gefinancierd kunnen worden vanuit de gemeente, aldus de aanwezigen tijdens de feedbackbijeenkomst.

Positionering

Ga voor een gemeentelijke aansturing

In navolging van de resultaten uit het onderzoek wordt tijdens de feedbackbijeenkomst ook aanbevolen om de gemeente een sturende rol te geven in de uitvoering van WLEODK. WLEODK wordt nu landelijk aangestuurd, maar dit maakt doorverwijzing lastiger. Per gemeente zou er een coördinator aangesteld moeten worden. De gemeente zou een signalerende taak kunnen hebben op het moment dat een ouder gedetineerd raakt. In een wijkteam of zorgoverleg zouden professionals ook afspraken kunnen maken voor die gezinnen waar nu geen aanbod op voorhanden is.

Maak WLEODK meer bekend

Zoals bij 'toeleiding' al ter sprake kwam, moet er meer bekendheid komen voor WLEODK bij instellingen die te maken hebben met kinderen van een gedetineerde ouder en hun tijdelijke verzorgers. De positionering van WLEODK is hierin een belangrijk punt, gezien het gegeven dat er nu nog weinig samengewerkt wordt met reguliere instellingen. De geïnterviewde professionals in het onderzoek gaven aan ook niet goed te weten wat ze kunnen verwachten van WLEODK; wanneer kunnen ze het inzetten en wat mogen ze van een vrijwilliger vragen? Het is heel belangrijk om te weten wie wat precies doet, mag en kan. De WLEODK-vrijwilligers zijn opvallend vaak hoogopgeleid en hebben een pedagogische of juridische achtergrond. Juist daarom trappen professionals nu nog vaak in de valkuil om hen in te zetten als semi-professionals.

WLEODK heeft een duidelijke meerwaarde op het bestaande aanbod en vult een gat op wat betreft de specifieke positie van kinderen met een gedetineerde ouder en hun tijdelijke verzorgers. Belangrijk hierin is

bijvoorbeeld de informatievoorziening over wat er wel en niet mogelijk is qua contact tussen de kinderen en de ouder tijdens detentie. Er zijn bijvoorbeeld gezinnen die niet weten dat er wekelijks bezoek aan de gedetineerde ouder mag zijn, dat begeleid bezoek mogelijk is, er iedere week telefonisch contact kan worden gezocht, et cetera. Omdat instanties dat ook niet weten, valt daar winst te halen bij WLEODK en kan dit beter geprofileerd worden.

Denk na over een mogelijk andere naam

Ook de naamgeving is een punt van discussie. Men wil af van de naam WLEODK. Daarnaast wordt er in de feedbackbijeenkomst opgemerkt dat de huidige naam wel duidelijk maakt dat dit project zich specifiek richt op de kinderen. Dat kan juist een motiverende reden zijn voor vrijwilligers om eraan te gaan deelnemen.

Maak afspraken over de aanwezigheid van WLEODK in zorgoverleggen

Over de aanwezigheid van vrijwilligers bij zorgoverleggen zijn de betrokkenen van de feedbackbijeenkomst van mening dat als een jongere/tijdelijke opvangouder niet bij zulke overleggen is, een vrijwilliger daar ook niet hoort te zitten. Informatie delen mag alleen als de jongere/tijdelijke opvang dat zelf goed vindt. Mondelinge toestemming om informatie te delen is een grote valkuil als er sprake is van nauwe samenwerking tussen vrijwilliger en professional. Omdat hiermee op dit moment binnen WLEODK zeer verschillend wordt omgegaan, is het belangrijk dit helder op papier te zetten, te communiceren en hier vervolgens goed op aan te sturen door de coördinatoren.

10 *Literatuur*

Besjes, G. & R. van der Gaalen (2008). *Jong geleerd, fout gedaan?* Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. (bevolkingstrends, 2e kwartaal).

Boer, H. de (2013). *Het maatschappelijk rendement van een maatjestrject voor ex-gedetioneerde moeders*. Social evaluator.

Bouwmeester, L. (2012). *Maak van een onschuldig kind geen slachtoffer*. Initiatiefnota PvdA.

Braam, H., J. Mak & S. Tan (2007). *Moeders in detentie en de omgang met hun kinderen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Cunningham A. & L. Baker (2003). *Waiting for mommy: Giving a voice to the hidden victims of imprisonment*. London (Ontario, Canada): Centre for Children and Families in the Justice System.

European Commission (2005). *Women, Integration and Prison. An analyses of the processes of socio labour integration of women prisoners in Europe*. European Commission: Directorate-General of Research. Citizen and governance in a knowledge-based society. (EU Research on Social Issues and Humanities. Final Report.)

Ezinga, M., S. Hissel C. Bijleveld & A.M. Slotboom (2009). *Kinderen van gedetineerde moeders*. Amsterdam: Vrije Universiteit.

Gezin in Balans (2012). *Gezinsondersteuning en maatschappelijke re-integratie voor (ex-)gedetineerde moeders*. Humanitas. (Jaarrapportage Justitie).

Gezin in Balans (2013). *Wie let er op de kleintjes? Ontwikkeling ondersteuningsaanbod kinderen van gedetineerde ouders*. Humanitas. (Jaarverslag 2012).

Gezin in Balans (2014). *Gezinsondersteuning en maatschappelijke re-integratie voor (ex-)gedetineerde moeders*. Humanitas. (Inhoudelijke rapportage 2013).

Gezin in Balans (2014). *Wie let er op de kleintjes? Ontwikkeling ondersteuningsaanbod kinderen van gedetineerde moeders*. Humanitas (Jaarverslag 2013).

Hairston, F.C. (2007). *Focus on children with incarcerated parents. An overview of the research literature*. Canada, The Annie E. Casey Foundation.

Harbers, M. (2002). *Kinderen met een gedetineerde vader. Psychosociale problemen en preventie*. Doctoraal scriptie Katholieke Universiteit Nijmegen: klinische psychologie

Menting, A.T.A. & B. Orobio de Castro (2014). *Wie Let Er Op de Kleintjes?* Utrecht: Universiteit Utrecht.

Myers, B. J., T. Smarsh, K. Amlund-Hagen & Kennon, S. (1999). Children of incarcerated mothers. *Journal of Child and Family Studies*, 8, 11-25.

Nijnatten, van C. (1998). *Detention and Development. Perspectives of children of prisoners*. Forum Verlag Godesberg.

Sanne, P.J.M. van der (2008). *Maatregelen gedetineerde ouders en hun kinderen*. Brief van de staatssecreteris van Justitie aan de algemeen directeurs van de penitentiaire inrichtingen.

Slotboom, A. & C. Bijleveld (2008). *Gedetineerde vrouwen in Nederland. Over import- en deprivatiefactoren bij detentieschade*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.

Tripp, B. (2001). Incarcerated African American Fathers: Exploring Changes in Family Relationships and the Father Identity. *Journal of African American Men*, 6 (1), p. 23-24.

Wolleswinkel, M.W. (1997). *Gevangen in moederschap: 'gedetineerde vrouwen en het recht op family life'*. Deventer: Gouda Quint.

Colofon

Opdrachtgever	Humanitas
Auteurs	Drs. D.J. Mak V.F. Los, MSc Dr. M.J. Steketee
Omslag	Ontwerppartners, Breda
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978-90-5830-684-5

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2015.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Kinderen van gedetineerde ouders en hun tijdelijke verzorgers hebben behoefte aan steun. Op dit moment is er in Nederland geen professioneel aanbod voorhanden dat hierin voorziet en de reguliere zorginstellingen missen de tools om hen goed te kunnen begeleiden. Humanitas vult sinds 2012 deze leemte met het vrijwilligersproject *'Wie let er op de kleintjes'*: getrainde vrijwilligers bieden ondersteuning aan kinderen waarvan een ouder in de gevangenis zit, maar er is ook hulp voor hun tijdelijke verzorgers. Het Verwey-Jonker Instituut onderzocht wat de mogelijkheden en grenzen van dit project zijn. Zo blijken de vrijwilligers voor alle betrokken partijen de ondersteuning te bieden die zij nodig hebben. Zij zien het project als een noodzakelijke aanvulling op het professionele zorgsysteem. *Wie Let Er Op De Kleintjes* geniet echter nog weinig bekendheid bij verantwoordelijke instellingen en de doelgroep wordt nog onvoldoende bereikt.

